

KENEN PERINNETTÄ?

Romani-informantit *Suomen Kansan Vanhat Runot* -aineistoissa

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) perustettiin vuonna 1831 edistämään suomen kielen ja suomenkielisen kirjallisuuden asemaa maassa, jossa sivistyneistön ja hallinnon kieli oli vielä ruotsi.¹ Kansanrunouden keruu ja säilyttäminen kuuluivat alusta lähtien seuran toimintaan. Keruutyön tavoitteena oli kerätä suullista suomenkielistä perinnettä, joka oli mahdollisimman vanhaa ja kollektiivista. Tähtäimessä oli ennen kaikkea suomalais-karjalaisen kansanperinteen ja laajemmin suomalais-ugrilaisen kulttuurin tallentaminen ja tutkiminen. Ruotsinkielisen perinteen keruun otti hoitaakseen vuonna 1885 perustettu Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS).

Suomessa elävien vähemmistöjen perinne ei kuulunut SKS:n keruun alaan, poikkeuksena kuitenkin sukukansana pidetyt saamelaiset, joiden perinnettä kerättiin seuran kokoelmiin jo 1800-luvulla. Anakronistisesti myös karjalankielisillä

---

1 Risto Blomster on tehnyt artikkelia osana Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Kansallisarkiston ja Romaniasiain neuvottelukunnan hanketta ”Romanien kulttuuriperintö: arkistointi, arvoistus ja tutkimus” (2016–2018), jota on rahoittanut Suomen Kulttuurirahasto ja Majaoja-säätiö. Kati Mikkola on tehnyt artikkelia Koneen Säätiön rahoittamassa ja professori Pia Olssonin johtamassa hankkeessa ”Rajanvetojen kulttuuriperintö – Perinnearkistot suomalaisuuden rakentajina” (2014–2016) sekä Suomen kulttuurirahaston myöntämällä apurahalla koskien tutkimusta uskonnon muutosprosesseista Suomessa 1860–1910-luvuilla (2017–). Haluamme kiittää artikkelia koskevista kommentteista Lauri Harvilahtea, Henry Hedmania, Väinö Lindbergiä, Juha Nirkkoa, Anna Maria Viljasta ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimusseminaarin osallistujia. Keskustelua artikkelin aiheista on käyty myös Suomen romaniyhdistyksen hallituksessa.

seuduilla tehtyä laajaa perinteenkeruuta voitaisiin pitää vähemmistön perinteen keruuna, luokitellaanhan karjala nykyään suomen läheisimmäksi sukukieleksi, jolla on myös virallisen vähemmistökielen asema. Aikalaisnäkökulmasta kyse ei kuitenkaan ollut kielivähemmistön parissa toimimisesta, sillä karjalaa pidettiin suomen murteena ja karjalaista perinnettä suomalaisena perinteenä.

SKS:n kokoelmiin päätyi jo 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuoliskolla myös joitakin romanien perinnettä ja romanikieltä sisältäviä aineistoja. Kokoelmiin päätyneiden aineistojen perusteella näyttää siltä, että tarjotut romaniperinteen ja -kielen käsikirjoitusaineistot on otettu vastaan ja säilytetty, mutta tietoiseen ja järjestelmälliseen romanien perinteen keruuseen ei arkistossa ryhdytty ennen 1960-lukua (ks. tarkemmin Blomster & Mikkola 2014). Viron Eesti Rahvaluule Arhiivin piirissä ratkaisu oli jo 1920–1930-luvuilla toisenlainen. Siellä kokoelmiin perustettiin omat arkistosarjat Virossa oleville vähemmistöille (*Teised rahvad Eestis*). Näin syntyivät esimerkiksi romanien, juutalaisten, venäläisten, saksalaisten, ruotsalaisten ja latvialaisten kansanperinteen kokoelmat (Ariste 1932; Salve 2000). SKS:ssa ensimmäinen askel romanien oman kansanperinteen kokoelman muodostamiseksi tehtiin vuonna 1957, jolloin työmies Matti Simolan oma-aloitteisesti tekemät romanimuistiinpanot koottiin yhteen sidokseksi, jonka selkämys varustettiin tekstillä ”Romaaniperinnettä”.

Alusta lähtien SKS:n organisoimassa kansanperinteen² keruutyössä kalevalamittaan perustuvaa laulettua runoutta pidettiin arvokkaimpana, vanhimpana ja kiireellisimmän kerättävänä perinteen muotona. Keruun edetessä tavoitteeksi muodostui vanhan runouden kokonaiskuvan konstruointi julkaisemalla arkistoihin päätyneet ja kirjallisista lähteistä löydetty runous yhtenäisessä, tieteellisesti toimitetussa teossarjassa. *Suomen Kansan Vanhat Runot* (SKVR) -teossarjan ensimmäinen julkaisu ilmestyi 1908. Kalevalamittaisen runouden kohdalla on kiistelty kauan ja toistuvasti siitä, missä määrin perinne on karjalaista ja missä määrin sen juuret ovat Länsi-Suomessa (ks. esim. Borenus 1873; Ahlqvist 1887; Krohn 1885; 1888; Haavio 1933; 1943). Suomen etnisten ja kulttuuristen vähemmistöjen rooliin vanhan runoperinteen välittäjinä ei sen sijaan ole kiinnitetty juurikaan huomio-

2 Käytämme artikkelissa sanaa kansanperinne rinnasteisena ilmaisuna sanalle kansanrunous, joka 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa kattoi käsitteenä niin kalevalamittaiset runot kuin myös uusimittaiset runot, sananlaskut, arvoitukset, sadut, tarinat sekä kuvaukset kansanomaisista tavoista ja uskomuksista. Perinne-sana yleistyi käyttöön kansanperinteen merkityksessä aikaisintaan 1920-luvun lopulla (ks. Sihvo 1989: 258).

ta. Tarkastelemme artikkelissamme Suomen romanien roolia SKVR-aineistoihin päätyneen perinteen keruussa. Kerättiinkö romaneilta vanhaa runoperinnettä? Ja jos kerättiin, niin kenen perinteenä sitä pidettiin: romanien, suomalaisten vai molempien?

Artikkelimme kysymyksenasettelu kytkeytyy perinteen- ja arkistotutkimuksen aloilla viime aikoina käytyyn keskusteluun arkistoista vallankäyttäjinä ja vähemmistöjen asemasta kansallisesti orientoituneiden arkistojen kokoelmapolitiikassa (ks. esim. Dong, Blanco-Rivera, Caswell & Steele 2017; Olsson & Stark 2014; Thorpe 2017; Tureby & Johansson 2016; White 2017). Tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota arkistojen muodostamisen poliittiseen luonteeseen, jossa poliittista ei ole ainoastaan se, mitä ja millaista aineistoa kokoelmiin sisällytetään ja mitä ei, vaan myös se, miten aineistot luokitellaan ja millaisten kokonaisuuksien osiksi ne sijoitetaan (ks. esim. Brown & Davis-Brown 1998). Keskustelu ”arkistojen hiljaisuuksista” on tuonut analyysin kohteeksi ne moninaiset tavat, joilla tietyt ryhmät ja aineistot rajautuvat kokoelmien ja tutkimusten ulkopuolelle. Hiljaisuuksia syntyy niin aineistojen hankintapolitiikassa, seulonnassa, arkistokuvailussa ja luetteloinnissa kuin myös aineistojen käytössä (Peltonen 2014: 186).

Tässä artikkelissa osoitamme, että myös tutkimuksen piirissä paljon käydyistä aineistoista löytyy hiljaisuuksia, joita on mahdollista rikkoa. Artikkelin aluksi esittelemme aineistona käyttämiämme vanhan runouden kokoelmia. Tätä seuraa jäsenitys sitä, millaisissa rooleissa romanit esiintyvät näissä kokoelmissa ja niiden muodostumisprosesseissa. Tämän jälkeen tarkastelemme lähemmin SKVR-aineistoista löytyvien romanikertojen taustaa, heidän välittämänsä perinnettä sekä keruutilanteita. Yksityiskohtaisemmin analysoimme romanikertoja August Herman Bergiä ja hänen kohtaamisiaan kansanperinteenkerääjä Antti Valven kanssa 1910-luvun alussa. Lopuksi tarkastelemme kysymyksiä ”romanien kansanperinteen” ja ”suomalaisen kansanperinteen” rajoista. Pohdimme muun muassa sitä, miten tavoittaa aikanaan keruutyötä tehneiden kerääjien, romanikertojen ja arkiston työntekijöiden käsitykset toimintansa luonteesta: mitä kerääjät olivat keräämässä, mitä kertojat ajattelivat kertovansa ja millaista aineistoa arkistoon ja ainesjulkaisuihin haluttiin.

Suomen Kansan Vanhat Runot – julkaistut ja julkaisemattomat

Teossarjassa Suomen Kansan Vanhat Runot (SKVR) ilmestyi vuosina 1908–1948 kaikkiaan 33 osaa. Julkaisemisessa tavoiteltiin täydellistä, vanhaan suomalaiseen runouteen rajautuvaa ainesjulkaisua, jonka pääryhmiksi muotoutui epiikka, lyriikka, loitsut sekä määrättyissä tiloissa ja toimissa esitetyt runot, kuten häärinot ja kehtolaulut. Vaikka pääasiallisena keruukohteena oli kalevalamittainen runous, käytännössä ainesjulkaisuihin päätyi myös suorasanaisia loitsuja ja uusimittaisia lauluja, ja toisaalta sen ulkopuolelle rajattiin joitakin kalevalamittaisia tai sitä lähellä olevia aineistoja. (SKVR tietokanta: Suomen Kansan Vanhat Runot.)

1900-luvun alkupuoliskon SKVR-julkaisujen ulkopuolelle jäi runsaasti aineistoja, jotka luettelointiin 1960-luvun lopulla julkaisemattomaksi SKVR-kortistoksi. Näihin aineistoihin kuuluu esimerkiksi aikoinaan sopimattomina sensuroituja seksuaali aiheisiä runoja, epäkansanomaisiksi ja ei-perinteisiksi tulkittuja oma-sepitteitä ja kirjallisvaikutteisia runoja, vaihtelevamittaisia runoja, kuten lastenlauluja, sekä jonkin verran kenties epähuomiossa ohitettuja kalevalamittaisia kansanrunoja. Julkaisemattomaan SKVR-kortistoon otettiin mukaan noin 60 000 tekstiä. (SKVR tietokanta: Julkaisematon kalevalamittainen runoaineisto Kansanrunousarkistossa.) Osa tästä aineistosta julkaistiin vuonna 1997 Suomen Kansan Vanhat Runot -teossarjan 34. osassa, jota kutsutaan myös sarjan täydennysosaksi.

Tässä artikkelissa tarkastelemme kysymystä suomalaisen kansanperinteen romanikertojista nimenomaan Suomen Kansan Vanhat Runot -julkaisusarjan ja julkaisemattoman SKVR-kortiston avulla. Viitatessamme yleisesti SKVR-aineistoihin tarkoitamme näitä molempia aineistoja yhdessä. Tarkastelun ulkopuolelle rajautuvat kaikki muut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmiin kuuluvat aineistot, joiden joukossa on jonkin verran myös romaneja koskevia aineistoja, ja joissa romanien roolit vaihtelevat kerronnan kohteista kertojiin ja haastattelijoihin (SKS:n romaniaineistojen kokonaisuudesta tarkemmin ks. Blomster & Mikkola 2014). Artikkelia varten on hyödynnetty SKVR-tietokantaa sekä SKS:n arkiston digitaalista julkaisemattoman SKVR-aineiston kokoelmaa. Aineistoihin on tehty hakuja monilla eri hakusanoilla, osumat on saatu erityisesti hakusanoilla mustilai* ja mustalai*.

Romanien roolit SKVR-aineistoissa

Romanikertojien ja romaniperinteen jäljille pääsee kansanperinneaineistoissa vain silloin, kun aineistot sisältävät jonkin viittauksen romaniuteen. Oletettavasti kaikissa tapauksissa informantin romanitaustaa ei ole merkitty henkilö- tai esitietoihin. Henkilöiden nimien perusteella voi saada hyödyllisiä vihjeitä, mutta nimienkään perusteella kertojien romanitaustaa ei voi varmuudella päätellä. Muistiinpanojen yhteyteen on toisinaan liitetty tietoa siitä, että esimerkiksi taika tai loitsu on ”mustalaisten” käyttämä. Tätäkään tietoa tuskin on lisätty säännöllisesti. Joistain muistiinpanoista voi puolestaan yrittää tulkita romanikielen vaikutteita, mutta näissä tapauksissa jää usein epäselväksi, onko kyse muotoaan muuttaneesta romanikielisestä perinteestä vai jo alkujaan ”mustalaiskielen” parodiaksi tarkoitettua pääväestön perinteestä.

Edellä esitetyistä rajoitteista huolimatta *Suomen Kansan Vanhat Runot* -julkaisuista ja julkaisemattomasta SKVR-kortistosta on löydettävissä määrältään pieni, mutta kirjoitetaan laaja romaneihin liittyvä aineisto. Mukana on romanikertojia, kertojien ”mustalaisilta kuulemaa” (SKVR II 682a; SKVR VIII 3498; SKVR X2 3259; SKVR XI 576; SKVR XII2 7485; SKVR XIV 968) ja heidän käyttämäkseen tiedettyä perinnettä (SKVR VI1 3362; SKVR VI2 5153; SKVR VI2 7171; SKVR IX4 1424; SKVR XI 1056; SKVR X2 3197; SKVR X2 3896; SKVR X2 4942; SKVR X2 4000; SKVR XIII4 12666; SKVR XIII4 13160; SKVR XIV 2276) sekä mustalaiseemaa sisältäviä runoja ja viittauksia romanikielen (ks. esim. SKVR VI2 6816; SKVR X1; SKVR XI 192). Pääväestön perinnettä edustavissa aineistoissa ”mustalaisuus” esiintyy usein pelottelujen sisältönä, vertauksien negatiivisena vastinparina tai romaneihin kohdistuvana pilkkana (ks. esim. SKVR XIII4 12657; SKVR XIII2 6612; SKVR XIII2 6603; SKVR III3 2832; SKVR X1 1993; SKVR XIII3 8178; ks. aiheesta myös Knuuttila 1992: 240–242; Blomster & Mikkola 2014: 27; Stark 2016; vrt. myönteisempi romanikuva esim. SKVR IX1 1385; SKVR IX1 1398; SKVR X1 959).

Romanitaustaisia kansanperinteen kertojia mainitaan SKVR:n julkaistuissa osissa kuusi ja julkaisemattomassa SKVR-kortistossa yksitoista. Mainittujen romanikertojien kokonaismäärä on 16, sillä yksi heistä esiintyy sekä julkaistuissa että julkaisemattomissa aineistoissa. Äkkiseltään määrä voi tuntua pieneltä, mutta kun se suhteutetaan romanien lukumäärään Suomessa, havaitaan, etteivät romanit itse asiassa ole SKVR-aineistoissa niinkään aliedustettuja. Väitettä voi havain-

nollistaa karkealla laskelmalla. Mikäli maan romaniväestön määräksi keruiden ajankohtana arvioidaan noin 2000, merkitsee 16 kertojaa 0,8 prosenttia romaniväestöstä. Jos taas laskelmassa pääväestöön kuuluvien suomalaisten lukumääränä käytetään kolmea miljoonaa, merkitsee tämä sitä, että samaan suhteelliseen osuuteen päästäkseen skvr-aineistoissa tulisi olla noin 24 000 pääväestöön kuuluvaa kertojaa, joista jokaiselta olisi kerätty keskimäärin runsaat 6 perinneyksikköä. Todellisuudessa merkittävä osa skvr-aineistojen vajaan 150 000 perinneyksiköstä on kuitenkin peräisin muun muassa vienankarjalaisilta runolaulajilta, jotka eivät suinkaan ole kuuluneet ”Suomen pääväestöön”. Lisäksi on huomattava, että skvr-aineistoissa on todennäköisesti myös muita romanikertoja kuin ne, joiden romanitausta on mainittu.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keruukehotuksissa kerääjiä ohjeistettiin merkitsemään muistiinpanoihinsa huolellisesti kertojien nimet, iät ja asuinpaikat. Mikäli kertoja oli muualta muuttanut tai kuullut kertomansa muualla, myös nämä tiedot oli kirjattava, jotta kansanrunouden tuotteiden vaellusta paikkakunnalta toiselle voitiin selvittää (ks. esim. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset. Päiväämätön asiakirja toukokuulta 1883). Todellisuudessa taustatietojen tarkkuus vaihtelee suuresti skvr-aineistoissa mainittujen romanikertojien osalta. Nimi ja ikä tiedetään vain osasta kertojista. Paikoin viittaukset romanikertoihin ovat hyvinkin ylimalkaisia: tiedot on kuultu ”eräältä mustalaiselta” tai kertojana on yksinkertaisesti ”mustalainen”. Niiden kertojien osalta, joiden ikätietoja on mainittu, vanhin on syntynyt 1810-luvulla ja nuorimmat 1900-luvun alkupuolella. Sukupuoli käy selvästi ilmi viiden naisen ja viiden miehen kohdalla. Nimityksistä ja tekstiyhteyksistä päätellen loppuista kuudesta kertojasta suurin osa on todennäköisesti miehiä.

Koti- ja keruupaikkakuntien osalta romaniaineistojen hajonta on verrattain suuri. Hämeessä haastateltiin viittä kertojaa: neljää Hartolassa ja yhtä Tammelasaa. Keski-Suomessa haastateltiin niin ikään viittä kertojaa: heistä kahta jututettiin Saarijärvellä ja kolmea ilmeisesti Keuruulla. Myös Karjalasta oli yhteensä viisi kertojaa: kolme Sortavalasta, yksi Savitaipaleelta ja yksi Pielisjärven ja Ilomantsin seudulta – joskin viimeksi mainitun haastattelut tehtiin Helsingissä. Aineiston pohjoisimmat informantit olivat Lapista, Kemistä. Verrattuna maassa olevien romanien asuinpaikkakunnista tehtyyn selvitykseen, jonka Suomen Tilastollinen toimisto organisoi Keisarillisen senaatin määräyksestä 1890-luvun puolivälissä (ks. esim. Tervonen 2012: 90), aineistossa kiinnittää huomiota lähinnä Pohjan-

maan puuttuminen. Tämä ei kuitenkaan ole yllättävää, kun huomioon otetaan keruun konteksti: vanhan ja kalevalamittaisen runouden kultamaina pidettiin erityisesti Karjalaa, joten Pohjanmaalla keruu ja saalis olivat näiden aineistojen osalta muutoinkin vähäisempiä (Paulaharju 2015: 61, 63).

Muutamien kertojien osalta aineistoissa on mainittu elinkeino tai ammatti. Joukossa on kolme kuoharia, joista yhden mainitaan olleen myös hevosvälskäri. Nämä toimet olivat romaneille tyypillisiä myös tilastojen valossa (Komiteamietintö 1900: 81; Tervonen 2012: 102–104). Kiertävään elämäntapaan viitataan suoraan vain yhden naispuolisen romanikertojan kohdalla. Vinkkejä kertojien elinkeinoista on mahdollista saada paitsi muistiinpanoihin liittyvistä esitiedoista myös perinneaineksen varsinaisista sisällöistä. Huomiota kiinnittää esimerkiksi se, että romanikertojien välittämästä perinteestä huomattava osa oli loitsuja ja taikoja. Tämä sopii hyvin siihen kuvaan, joka romaneista oli yleisemminkin: heidät tunnettiin kansanparannustaidostaan, loitsuistaan ja kiinnostuksestaan erilaisiin taikakeinoihin.

Uskomus romanien taikavoimista eli vahvasti sekä kansanperinteessä että 1800-luvun kirjallisuuden romanikuvauksissa. Niistä ehkä realistisimpiin kuuluu Aleksis Kiven *Seitsemän veljeksien* (1870) Rajamäen rykmentti, jonka elämäntavassa ja elinkeinoissa kansanparannus, loitsut ja kappaus kulkevat rinnan hevosenhoidon, kuohitsemisen ja viulupelimanniuden kanssa (Blomster, tulossa). Romanit olivat ilmeisesti mielellään myös vahvistamassa taikataitoihinsa liittyviä uskomuksia. Heidän näkökulmastaan kyse on ollut yhtäältä keinosta suojella itseään, toisaalta keinosta päästä yhteyteen pääväestön kanssa ja hankkia elantoa (ks. Tervonen 2012: 101). 1800- ja 1900-luvun alkupuoliskon kansanperinteen keruun osalta on kuitenkin selvää, ettei romanien oma enneperinne, kuten kädestä ja korteista povaaminen, kuulunut keruun kohteisiin.

SKVR:n julkaistuissa osissa kuudelta romanilta on kirjattu yhteensä 40 perinneyksikköä eli perinnelajeittain luokiteltua ja kappalemäärinä tilastoitua erillistä perinnetekstiä. Niistä 38 on loitsuja, taikoja tai enteitä. Lisäksi mukaan on otettu *Onnimanni*-loru sekä *Hyy hyy Hymylään* -arvuuttelu. Julkaisemattomassa SKVR-kortistossa 11 romanikertojalta on muistiinpantu yhteensä 21 perinneyksikköä. Mukana on kymmenen loitsua, taikaa tai ennettä, kuusi perinneyksikköä lastenperinnettä ja -loruja, kaksi sananlaskua, yksi laulu ja kaksi lorua.

Romani-informanteilta saatua ja SKVR-aineistoihin päätynyttä aineistoa tarkasteltaessa huomiota kiinnittää se, ettei romaneilta ole muistiinpantu lainkaan kalevalamittaista tai sitä lähellä olevaan mittaan tehtyä epiikkaa tai lyriikkaa. Säilyneiden aineistojen valossa tilanne on toinen esimerkiksi Virossa, jossa *regilaulujen* keruuhistoriasta tunnetaan kolme aiheeseen liittyvää esimerkkiä (Eesti Regilaulude Andmebaas; Tamm, tiedonanto 15.9.2016). Näistä kaksi paikantuu Laiusen pitäjään, jolla on ollut erityinen asema Viron romanien asuinpaikkana. Keisari Nikolai I vuonna 1839 antaman asetuksen mukaan kaikkien Venäjän alueella liikkuneiden romanien oli asetettava paikoilleen vuoteen 1841 mennessä, ja tilastojen mukaan Laiuselle oli koottu vuoteen 1843 mennessä 33 romanimestä perheineen (Ariste 1940; 1959: 77; Crowe 1996: 160; Gilsenbach 1994: 109). Vuonna 1887 Laiusen suunnalla kenttämatkalla olivat Gustav Johannson ja Mihkel Ostrov. Sootagan kylässä he tapasivat romanit Ann ja Jüri Indusin ja merkitsivät heiltä muistiin 13 runon aineiston, yhteensä 380 säettä (ERA. Hurt, Jakob & Ostrov, Mihkel, Johannson, Gustav. I 112/125, 54/67. Laiuse khk., Laiuse v., Sootaga k. – Jüri Indus; Ann Indus, mustlased. 1887.) Toinen esimerkki on vuodelta 1905. Tuolloin Karl Pillesson oli sävelmänkeruumatkalla Laiusella ja merkitsi muistiin 36-vuotiaalta latvialaistaustaiselta romanimieheltä Jaanus Treilniltä yhden runotekstin ja melodian. (ERA. EÜS I 399, 474, 477/9. Pillesson, Karl. – Jaanus Treilin. 1905.) Julie Sepp puolestaan kirjoitti muistiin kaksi romanien regilaulua Laiusen naapurista Simunasta vuonna 1891 (ERA. Sepp, Julie. H II 1 1, 945–6 (1–2). Simuna khk. – Mustlane. 1891).

Satunnaisia kohtaamisia

Suomen Kansan Vanhat Runot -julkaisut ja julkaisematon SKVR-kortisto sisältävät romanikertojien aineistoja varsin pitkältä aikajänteeltä: varhaisin muistiinpano on vuodelta 1888, myöhäisin vuodelta 1956. Syyt siihen, miksi ja miten pääväestöön kuuluneet kerääjät päätyivät jututtamaan romanikertojiaan, ovat epäilemättä vaihtelevia. Vaikka kerääjien antamat tiedot romanien kohtaamisesta ovat usein niukkoja, toisinaan olemattomia, joitain asioita voi aineistojen perusteella päätellä.

Tapaukset, joissa romanikertojilta on merkitty muistiin vain yksittäisiä säkeitä tai tiedonantoja, viittaavat siihen, että kohtaamiset ovat olleet satunnaisia. Ken-

ties henkilö on tullut kohdalle sattumalta ja häneltä on tilanteen salliessa kysytty tietoja kerättävästä perinteenlajista. Keruukertomusten ja aineistojen perusteella näyttää siltä, että romanikertojia ei ole erityisesti tavoiteltu, mutta heitä ei myöskään ole erityisemmin vältetty. Romaneilta tuli tallennetuksi niitä perinteenlajeja, joita oltiin muutenkin keräämässä.

SKVR-aineistoissa romaneja haastatelleista kerääjistä varhaisin ja ainoa naispuolinen kerääjä oli Lilli Lilius, joka kuului ylipäätään maan varhaisimpiin naispuolisiin kansanperinteen kerääjiin (Rausmaa 2000; Järvinen 2005: 85–92). Lilius keräsi kansanrunoutta vuosina 1885–1891 noin 50 pitäjässä Hämeessä, Savossa ja Karjalassa. Liliuksen keräämiä aineistoja on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmissa viiden sidoksen verran, ja niissä on enemmän perinnemuistiinpanoja kuin kenenkään muun 1800-luvun naiskerääjän kokoelmissa. Keruutyönsä alusta lähtien Lilius tunnettiin tarkoista ja hyvin toimitetuista muistiinpanoistaan, joihin oli keruuhjeita noudattaen kirjattu täsmällisesti kertojien nimet, iät ja kotipaikat. (Näyhö 2008: 10, 57, 59.)

Lilius kohtasi 73-vuotiaan (lähteissä myös 74-vuotias) romanimiehen Gustaf Adolf Borgin Hartolassa vuonna 1888 osana kuusiviikkoista keruumatkaansa, jonka tarkoituksena oli täydentää SKS:n satukokoelmia tulevaa satujulkaisua varten. Edellisenä vuonna Lilius oli kerännyt perinnettä Aksel-veljensä mukana Pohjois-Savossa ja Liperissä, mutta Päijänteen rantapitäjiin suuntautuneelle keruumatkalleen hän lähti SKS:n hänelle myöntämien matkarahojen turvin seuran historian ensimmäisenä naispuolisena stipendiaattina. (Järvinen 2005: 87; Näyhö 2008: 60–61.) Lilius haastatteli kaikkiaan 140 henkilöä, joilta hän merkitsi muistiin 627 perinneyksikköä pääasiassa satuja, mutta myös jonkin verran muita perinteenlajeja kuten loitsuja.

Hartolassa kohtaamaltaan Gustaf Adolf Borgilta Lilius kirjasi muistiin sadun ”Oli köyhä torppa, emäntä siellä kehräsi lankaa” ja loitsun ”Veren seisotus”. Loitsu julkaistiin SKVR:ssa. (SKVR IX3 916; SKS KRA. Lilius, Lilli 154, 365.1888.) Keräysmatkan tavoitteeksi oli asetettu satujen kokoaminen, johon viitaten Lilius totesi matkakertomuksessaan, että ”taikoja ja muita olen vaan sivumennen pistänyt muistiin”. Taikojen keruun haasteisiin hän viittasi lisäämällä, että “[i]hmiset sanoivat, että taikatavat ja taikaintekijät ovat jo aivan katoamassa. Ne, jotka niitä vielä tietävät, eivät ole halukkaita tietojaan ilmiantamaan”. (SKS KRA. Lilius, L. matkakertomus 17.10.1888.)

Brynolf Johansson on SKVR-aineistojen osalta ainoa kerääjä, jonka muistiinpanoista löytyy suorasanainen kuvaus romanien sattumanvaraisesta kohtaamisesta. Tammelassa vuonna 1906 tehdyn muistiinpanon, joka alkaa lauseella ”Taudin synty saadaan tietää siten, että pannaan virsikirjan väliin hopearaha” yhteydessä Johansson kertoo: ”Satuoin itse näkemään, kun eräs mustalainen kyseli erään miehen taudin syntyä. Kumpaisenkaan nimeä en tiedä.” Niinpä hän merkitsi kertojatiedoksi: ”Kuullut eräältä mustalaiselta”. Muistiinpano päättyi keräelmään, joka koostui yhdestä kalevalamittaisesta runosta, 25 loitsusta ja 24 taiasta. Keräelmä liitettiin Vähäisiä keräelmiä -sidossarjaan, johon koottiin vuosina 1880–1930 seuralle toimitetut, määrältään suhteellisen pienet käsikirjoitusaineistot. ”Eräältä mustalaiselta” kuultu loitsu julkaistiin SKVR:ssa. (SKVR IX3 204; SKS KRA. Johansson, B. VK 28: 25. 1896.)

Kirjailija ja opettaja Akseli Salokanteleen ainoassa sidoksessa, joka koostuu hänen keruuaineistoistaan vuosilta 1910–1913, on noin 550 perinneyksikköä eri perinteenlajeja – erityisen paljon loitsuja, uskomuksia ja enteitä. Salokannel haastatteli kymmeniä kertojia, mutta merkitsi vain harvoin muistiinpanoihinsa kertojan nimen. Ilmeisesti Keuruulla liikkunut ”Mustalais-akka” kertoi Salokanteleelle ”Paiseen sanat”, Haapamäellä liikkunut ”Mustalainen” ”Koiran lumoussanat” ja Keuruulla kohdattu ”Katriina, 35-vuotias kuljeksiva mustalaisnainen” ”Kateen luvut”. Nämä Salokanteleen muistiinpanot julkaistiin SKVR:ssa. (SKVR X1 2123, 2715, X2 3170; SKS KRA. Salokannel, Akseli 10, 68, 299. 1911–1913.)

Helsingin yliopiston Pohjois-Pohjalaisen Osakunnan ylioppilas Aarne Tuovinen keräsi perinnettä etupäässä Rovaniemellä. Vuonna 1920 hän lähetti arkistoon pienen, 36 arkistoyksikköä eri perinteenlajeja sisältävän keräelmän, joka päättyi Vähäisiä keräelmiä -sarjaan. Tuovisen muistiinpanoissa kertojien nimiä ei aina mainita, sen sijaan mainituksi tulee aina vähintään paikkakunta tai kylä. Ainoakaiseen romanimuistiinpanoonsa Tuovinen liitti maininnan ”Opittu mustalaisilta Kemistä”. Epäselväksi siis jää, missä hän kyseiset romanit tapasi. Muistiinpanon sisältönä on lauluteksti ”Ala pengeli pe, ala langeli ti...”, joka on mukana julkaisemattomassa SKVR-kortistossa (SKS KRA. Tuovinen, Aarne VK 22:103. 1920). Leikiksi tai tanssiksi analysoidusta tekstistä on runsaasti toisintoja SKS:n arkistossa. Tavallisesti toisinnot on kirjattu muistiin pääväestöltä, ja ne on tulkittu romanikielen parodioiksi.

Tuovisen muistiinpanon tapauksessa laulajina olivat kemiläiset romanit. Tämä herättää kysymyksen siitä, oliko romanien esityksessä kyse romanikielellä

laulettua laulusta, joka muuttui tunnistamattomaan muotoon, kun Tuovinen kirjasi sen. Oman mausteensa tähän tulkintaan tuo se, että 1972 tehdyn romanikaustattelun perusteella kyse on ollut alun perin romanikielisestä laulusta, jossa on pilkattu helposti narrattavaa ja romanikieltä osaamatonta pääväestön edustajaa (Blomster 2012: 346–347). Vai oliko laulu sittenkin jo kemiläisten romanien laulamana muodossa, jossa se ei enää tarkoittanut varsinaisesti mitään? Oliko siis kyse siitä, että romanit päättivät laulaa Tuoviselle jotakin sellaista, mitä heidän oletettiin laulavan? Oliko romanien performanssissa kyseessä eräänlainen parodian parodia?

Osa romanikertojien tiedonantaja kirjanneista kerääjistä oli keruutyössä varsin harjaantumattomia koululaisia tai opiskelijoita. Erityisesti tapauksissa, joissa romanikertojalta on kirjattu vain yksittäinen muistiinpano, muistiin on usein jäänyt merkitsemättä kertojan nimi. Jälkeenpäin on mahdotonta selvittää, onko nimeä edes tiedusteltu vai onko se jostain muusta syystä jäänyt merkitsemättä muistiinpanoihin. Nimitietojen puuttumista saattaa selittää myös romanien haluttomuus kertoa henkilötietojaan kyselijöille. Tällainen epäluuloisuus oli ymmärrettävää, kun huomioon otetaan romanien huonot kokemukset viranomaisista ja usein myös tavallisten kansalaisten romaneja kohtaa osoittama karsastus ja jopa avoin vihamielisyys (ks. Viljanen 2012: 379).

Saarijärven yhteiskoulun 17 oppilaan keräelmistä koostettu arkistosidos vuodelta 1932 sisältää Pentti Lieskan kirjaaman romanimuistiinpanon, joka sisältyy julkaisemattomaan SKVR-kortistoon. Siinä kertojaksi mainitaan ”Eräs mustalaisakka” ja sisältönä on säe ”Tule ukko uunin peältä, ammu lasta silimän peälle” (SKS KRA. Saarijärven Yhteiskoulu. Lieska, Pentti 2016. Saarijärvi. 1932). Lyseolaisen Arvo Heinon kirjaukset vuodelta 1935 olivat jo astetta tarkempia hänen tallentaessaan tietoja kertojilta ”Mustalais-Miina n. 50 v.”, ”Mustalais-Pilsu n. 70 v.” ja ”Vanha kuohari n. 90 v. Mustalainen Hedman”. Miina kertoi yhden kalevalamittaisen runon ”Mihis kissa poikas kannat”, Pilsu yhden kalevalamittaiseksi analysoidun mutta rekilaulua muistuttavan runon ”Olettekos kuulleet kummempaa” ja Hedman yhden sananparren ”Jumala antakoo antamista”, jotka otettiin mukaan julkaisemattomaan SKVR-kortistoon (SKS KRA. Heino, Arvo 112, 124, 412. 1935). Heinon muistiinpanoista kootusta sidoksesta löytyy lisäksi kertoja ”Mustalais-Borg”, jolta tuli kirjatuksi uskomustarina ”Mustalaiset kasvattivat ruumiin pääkallossa herneitä” (SKS KRA. Heino, Arvo 19. 1935). Sidos sisältää kaikkiaan

1422 yksikköä eri perinteenlajeja pääosin Hartolasta ja Joutsasta. Mukana on satuja, kalevalamittaista ja uudempaa runoutta, loitsuja ja taikoja, leikkejä ja loruja, sanaparsia, arvoituksia, omasepiteitä sekä sanastoa.

1930-luvun keräysten joukossa on myös sellaisia kerääjiä, joiden keruuaineistot kasvoivat vuosien mittaan hyvinkin mittaviksi. Vuoteen 1946 mennessä yhteensä noin 7000 perinneyksikköä kerännyt Otto Harju haastatteli Saarijärvellä vuonna 1935 40-vuotiasta ”mustalaiskuohari” Toivo Hedmania (arvio määrästä Lahti-Mononen 1968: 8–10). Häneltä Harju kirjasi talteen loitsut ja taitat ”Lehmät rupeavat lypsämään verta”, ”Kun karju salvetaan”, ”Oriin salvaminen”, ”Hevosesta menee painainen”, ”Hevonen ei painu uitettaessa”, ”Jos painainen ajaa lehmällä” ja ”Kun panee viikatteen navetan kynnyksen alle” (SKS KRA. Harju, Otto KRK 70: 858, 871, 873, 887–890. 1935). Näistä kolme ensimmäistä on mukana julkaisemattomassa SKVR-kortistossa. Muistiinpanot ovat osa kokonaisuutta, jolla Harju osallistui Kalevalan riemuvuoden kilpakeruuseen.

Etupäässä Sortavalan seudun perinnettä huomattavan kokoelman keränneen puuseppä Juho Hyvärisen keruuaineistoissa on kolme nimeltä mainittua romanikertojaa. Vuonna 1900 syntyneeltä Aleksander Hagertilta tuli kirjatuksi ”Vanha aarre tarina Uukuniemeltä” ja vuonna 1872 syntyneeltä Kustaa Hagertilta ”Vanha taika uskomus”, jotka sisältyvät kumpikin vuoden 1937 keräelmään ja julkaisemattomaan SKVR-kortistoon (SKS KRA. Hyvärinen, Juho 943, 964. 1937). Vuodelta 1938 Hyväriseltä on neljä sidosta käsittävä 705 perinneyksikön laajuisen keräelmä, joka sisältää parinkymmenen kertojan aineistoja ja useita eri perinteenlajeja. Tässä joukossa Helki Nyman on ainoa romanitaustainen kertoja. Hyvärinen kirjasi Nymanilta muistiin kahdeksan arkistoyksikköä, joista julkaisemattomaan SKVR-kortistoon päätyi yksi loitsu, ”Vanha metsästäjän taika, jolla metsänriistan sai tulemaan luokseen” (SKS KRA. Hyvärinen, Juho 1637, 1938, sidos 7).

SKVR-aineistojen ulkopuolelle jääneisiin Nymanin aineistoihin sisältyi myös romaneihin liittyvää ja nimenomaisesti romaneilta opittua perinnettä. ”Satu kuninkaan tyttärestä” on varustettu paitsi tiedoilla kertojasta ja hänen tiedonlähteistään myös pohdinnalla sadun mahdollisesta kirjallisperäisyydestä:

Kertoja kertoi kuulleensa tämän oman heimonsa vanhoilta. Itse on hän lukutaidoton. En voi tietää onko tämän tapainen satu jossai kirjassa. Otin vaan tämän

mukaan. Voitte siellä varmemmin sen tietää kirjoittaja (SKS KRA. Hyvärinen, Juho 1311. 1938, sidos 5.)

Muistiinpanoihin ”Vanha kansan tarina. Mustalaiset asettuivat kuutamoisella syysyöllä teen varteen yöksi”, ”Keino jolla Mustalaiset saavat Sian kulkemaan perässään” ja ”Taika Keino jolla Sika saadaan lähtemään uimaan” Hyvärinen on merkinnyt kaikkiin lisätiedoksi, että ”[k]ertoja kuullut tämän vanhemmiltaan”. Viimeksi mainittuun hän on lisännyt vielä oman huomatuksensa siitä, että ”[m]ustalaiset ovat vieläkin yleensä tunnetut taika uskoisiksi.” (SKS KRA. Hyvärinen, Juho 1338, 1798, 1774. 1938, sidokset 5 ja 7.) Joissain tapauksissa tarinoiden taustat on ilmaistu ilman suoraa viitettä romaneihin. Aineistoon kuuluu ”Vanha noitatarina”, joka on ”[k]ertojan vanhoilta kuulemma tarina” sekä kaksi tarinaa otsikolla ”Vanha kansan tarina Karjalasta”, joista toisen kertoja on kuullut ”jo nuorena ollessaan vanhoilta” ja toisen ”vanhana tosi tapahtumana vanhoilta ajoilta”. (SKS KRA. Hyvärinen, Juho 1432, 1340, 1339. 1938, sidos 5.)

SKVR-aineistojen myöhäisimmät romanikertojien aineistot kuuluvat Oma Martti Paavolaisen keräelmään. Paavolaisen tähtäimessä oli erityisesti lasten folklore. Helsingin Normaalilyseon veistonopettajana työskennellyt Paavolainen tapasi vuonna 1892 syntyneen Rosa Nymanin Savitaipaleella joulukuussa 1955. Muistiinpanoista kuusi lastenlorua otettiin mukaan SKVR:n julkaisemattomaan kortistoon: ”Rai riti rallaa”, ”Aa, aa, allin lasta”, ”Kiss, kiss, kippurahäntä”, ”Nuku, nuku nurmilintu”, ”Tule kissa kiikuttammaa” ja ”Lennä, lennä leppäkerttu” (SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4546–4551. 1956). Lisäksi keräelmään kuului Nymanin kertomaa kansanparannustietoa esimerkiksi reumatismin, maitoruvan ja avohaavan hoidosta sekä kesakoiden poistamisesta (SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4554–4558. 1956). Nymanin aineistot päättyivät osaksi Paavolaisen vuoden 1956 sidosta, joka sisältää kaikkiaan 2911 muistiinpanoa kymmeniltä kertojilta. (SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4546–4551, 4554–4558. 1956). (taulukko 1)

KENEN PERINNETTÄ?

Arkistosignum	SKVR-tietoms.	Perinteenlaji (sidoksesta)	Kertoja	Paikkakunta	Sisältö
SKS KRA. Lilius, Lilli 154.1888.	SKVR IX3 916	med - kansanparannus	Gustaf Adolf Borg	Hartola	Veren seisotus
SKS KRA. Lilius, Lilli 365.1888.	-	a1 - satu	Gustaf Adolf Borg.	Hartola	Oli köyhä torppa, emäntä siellä kehräsi lankaa.
SKS KRA. Johansson, B. 25: VK 28. 1896.	SKVR IX3 204	med - kansanparannus	Kuullut eräältä mustalaiselta	Tammela	Taudin synty
SK KRA. Salokannel, Akseli 10. 1911-1914.	SKVR X2 3170	med - kansanparannus b3 - loitsu, virpomisluku	Mustalais-akka	Keuruu	Paiseen sanat
SKS KRA. Salokannel, Akseli 68. 1911-1914.	SKVR X1 2715	med - kansanparannus b3 - loitsu, virpomisluku	Mustalainen	Haapamäki	Koiran lumoussanat
SKS KRA. Salokannel, Akseli 68. 1911-1914.	SKVR X1 2123	med - kansanparannus b3 - loitsu, virpomisluku	Katriina, 35-vuot. kuljeksiva mustalaisnainen	Keuruu	Kateen luvut
SKS KRA. Tuovinen, Arne 22: VK 103. 1920	julkaisematon SKVR	b5 - leikki, tanssi	Opittu mustalaisilta Kemistä	Kemi	Ala pengeli pe, ala langeli ti
SKS KRA. Saarijärven Yhteiskoulu. Pentti Lieska 2016. 1932. Saarijärvi	julkaisematon SKVR	b1 - kalevalamittainen runo tai laulu	Eräs mustalaisakka	Saarijärvi	Tule ukko uunin peältä, ammu lasta silimän peälle
SKS KRA. Heino, Arvo 19.1935	-	med - kansanparannus	Mustalais-Miina	Hartola,	Mustalaiset kasvattivat ruumiin pääkallossa herneitä
SKS KRA. Heino, Arvo 112.1935	julkaisematon SKVR	b1 - kalevalamittainen runo tai laulu	Mustalais-Miina	Hartola	Mihis kissa poikas kannat
SKS KRA. Heino, Arvo 124.1935	julkaisematon SKVR	b1 - kalevalamittainen runo tai laulu	Mustalais-Miina	Hartola	Olettekos kuulleet kummempaa
SKS KRA. Heino, Arvo 412.1935	julkaisematon SKVR	c - sananparsii	Mustalais-Miina	Hartola	Jumala antakoo antamista
SKS KRA. Harju, Otto KRK 858. 1935.	julkaisematon SKVR	med - kansanparannus b3 - loitsu, virpomisluku b4 - taika, uskomus, enne	Toivo Hedman, mustalaiskuohari, 40 v.	Saarijärvi, Mahlu.	Lehmät rupeavat lypsämään verta
SKS KRA. Harju, Otto KRK 871. 1935.	julkaisematon SKVR	med - kansanparannus b3 - loitsu, virpomisluku b4 - taika, uskomus, enne	Toivo Hedman, mustalaiskuohari, 40 v.	Saarijärvi, Mahlu	Kun karju salvetaan
SKS KRA. Harju, Otto KRK 873. 1935.	julkaisematon SKVR	med - kansanparannus b3 - loitsu, virpomisluku b4 - taika, uskomus, enne	Toivo Hedman, mustalaiskuohari, 40 v.	Saarijärvi, Mahlu	Oriin salvaminen
SKS KRA. Harju, Otto 887. 1935.	-	med - kansanparannus b4 - taika, uskomus, enne	Toivo Hedman, mustalaiskuohari, 40 v.	Saarijärvi, Mahlu	Hevosesta menee painainen
SKS KRA. Harju, Otto 888. 1935.	-	med - kansanparannus b4 - taika, uskomus, enne	Toivo Hedman, mustalaiskuohari, 40 v.	Saarijärvi, Mahlu	Hevonen ei painu uitettaessa

SKS KRA. Harju, Otto 889. 1935.	-	med - kansanparannus b4 - taika, uskomus, enne	Toivo Hedman, mustalaiskuohari, 40 v.	Saarjärvi, Mahlua	Jos painainen ajaa lehmällä
SKS KRA. Harju, Otto 890. 1935.	-	med - kansanparannus b4 - taika, uskomus, enne	Toivo Hedman, mustalaiskuohari, 40 v.	Saarjärvi, Mahlua	Kun panee viikatteen navetan kynnyksen alle
SKS KRA. Hyvärinen, Juho 1637. 1938.	julkaisematon SKVR	b4 - taika, uskomus, enne	Helki Nyman, mustalainen, s. 1875.	Sortavala	Vanha metsästäjän taika, jolla metsänriistan sai tulemaan luokseen
SKS KRA. Hyvärinen, Juho 1774. 1938.	-	b4 - taika, uskomus, enne	Helki Nyman, mustalainen, s. 1875.	Sortavala	Taika Keino jolla Sika saadaan lähtemään uimaan
SKS KRA. Hyvärinen, Juho 1338. 1938.	-	a3 - uskomustarina, memoraatti	Helki Nyman, mustalainen, s. 1875.	Sortavala	Vanha kansan tarina. Mustalaiset asettuivat kuutamoisella syysyöllä teen varteen yöksi
SKS KRA. Hyvärinen, Juho 1798. 1938.	-	b4 - taika, uskomus, enne	Helki Nyman, mustalainen, s. 1875.	Sortavala	Keino jolla Mustalaiset saavat sian kulkemaan perässään
SKS KRA. Hyvärinen, Juho 1311. 1938.	-	a1 - satu	Helki Nyman, mustalainen, s. 1875.	Sortavala	Satu kuninkaan tyttärestä
SKS KRA. Hyvärinen, Juho 1339. 1938.	-	a3 - uskomustarina, memoraatti	Helki Nyman, mustalainen, s. 1875.	Sortavala	Vanha kansan tarina Karjalasta
SKS KRA. Hyvärinen, Juho 1370. 1938.	-	a3 - uskomustarina, memoraatti	Helki Nyman, mustalainen, s. 1875.	Sortavala	Vanha kansan tarina Karjalasta
SKS KRA. Hyvärinen, Juho 1432. 1938.	-	a3 - uskomustarina, memoraatti	Helki Nyman, mustalainen, s. 1875.	Sortavala	Vanha noita tarina
SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4546. 1956.	julkaisematon SKVR	b1 - kalevalamittainen runo tai laulu	Rosa Nyman, s. Savitaipaleella 25.3.1892	Savitaipale	Rai riti rallaa
SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4547. 1956.	julkaisematon SKVR	b1 - kalevalamittainen runo tai laulu	Rosa Nyman, s. Savitaipaleella 25.3.1892	Savitaipale	Aa, aa allin lasta
SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4548. 1956.	julkaisematon SKVR	b1 - kalevalamittainen runo tai laulu	Rosa Nyman, s. Savitaipaleella 25.3.1892	Savitaipale	Kiss, kiss kippurahäntä
SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4549. 1956.	julkaisematon SKVR	b1 - kalevalamittainen runo tai laulu	Rosa Nyman, s. Savitaipaleella 25.3.1892	Savitaipale	Nuku, nuku nurmilintu
SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4550. 1956.	julkaisematon SKVR	b1 - kalevalamittainen runo tai laulu	Rosa Nyman, s. Savitaipaleella 25.3.1892	Savitaipale	Tule kissa kiikuttammaa

SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4551. 1956.	julkaisematon SKVR	b3 - loitsu, virpomisluku	Rosa Nyman, s. Savitaipaleella 25.3.1892	Savitaipale	Lennä, lennä leppäkerttu
SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4554. 1956.	-	b4 - taika, uskomus, enne	Rosa Nyman, s. Savitaipaleella 25.3.1892	Savitaipale	Reumatismilääkettä
SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4555. 1956.	-	b4 - taika, uskomus, enne	Rosa Nyman, s. Savitaipaleella 25.3.1892	Savitaipale	Tehokas reumatismilääke
SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4556. 1956.	-	b4 - taika, uskomus, enne	Rosa Nyman, s. Savitaipaleella 25.3.1892	Savitaipale	Teerenpaskat eli kesakot poistettiin
SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4556. 1957.	-	b4 - taika, uskomus, enne	Rosa Nyman, s. Savitaipaleella 25.3.1892	Savitaipale	Maitorupi poistettiin
SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti 4556. 1958.	-	b4 - taika, uskomus, enne	Rosa Nyman, s. Savitaipaleella 25.3.1892	Savitaipale	Avonainen verihaava

Taulukko 1: Lilli Liliuksen, Brynolf Johanssonin, Akseli Salokanteleen, Aarne Tuovisen, Pentti Lieskan, Arvo Heinin, Otto Harjun, Juho Hyvärisen ja Oma Martti Paavolaisen keräämät romaniaineistot SKS:n kokoelmissa.

Antti Valven vankilakeräelmät

Laajimmat romanikertojan aineistot SKVR-aineistoissa ovat peräisin August Herman Bergiltä, jota Antti Valve haastatteli 1910-luvun alussa Helsingin kuritus-huoneella. Muutamaa vuotta aiemmin vuonna 1907 Valve (1887–1955, vuoteen 1906 Anders Wallin) oli kirjoittanut ylioppilaaksi Helsingin Suomalaisesta Reaali-lyseosta ja kirjautunut opiskelijaksi Keisarilliseen Aleksanterin-yliopistoon.³ Valven pääaineena yliopistossa oli aluksi suomen kieli, jonka hän kuitenkin vaihtoi kansatieteeseen. Opintojensa kautta Valve tuli liittyneeksi SKS:n vaikutuspiiriin ja

³ Valven isä oli vääpeli ja Seurasaaren "saarenkaijsija" Sten Anders Wallin, joka on tunnettu myös osallistumisestaan vapaaehtoisena Turkin sotaan ja matkoistaan kirjoittamastaan laajasta käsikirjoituksesta (Leino-Kaukiainen 2005). Anttia ja hänen veljeään Eetua on pidetty esimerkkinä vain vähän kouluja käyneiden vanhempien lapsista, joiden sosiaalinen nousu perustui opilliseen sivistykseen (Leino-Kaukiainen 2011: 382–386). Valve kirjoitti muistiin myös vanhempiensa Sten Anders ja Maria Wallinin kertomaa perinnettä (SKS KRA. Valve, Antti. 800–803. 1910).

hänen keräämänsä kansanperinnekeräykset päättyivät seuran kokoelmiin. Myöhemmän elämäntyönsä Valve teki Hämeenlinnan lyseon suomen kielen lehtorina ja rehtorina. (Leino-Kaukiainen 2011: 382–386.)

Valven aineistoluovutuksista on kiittävät maininnat SKS:n vuosikertomuksissa: lähetyksistä yksi on kirjattu vastaanotetuksi 5. lokakuuta 1910 ja kolme muuta 1. maaliskuuta 1911 (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset vuosilta 1910–1911). Aineistot sisälsivät vankihaastatteluita, jotka hän oli tehnyt opiskelutoverinsa Konrad Teräsvuoren (1888–1953, vuoteen 1906 Ståhlberg) kanssa. Se, miten ja miksi nuorten perinteenkerääjien kertojiksi valikoituivat juuri tietyt vangit, ei käy keruuaineistoista ilmi. Huomiota kiinnittää kuitenkin se, että kertojat olivat kulttuuriselta taustaltaan kirjava joukko. Valven kertojina toimivat Bergin lisäksi Nikit Bogdanov Suistamolta, Sakkolassa syntynyt Juho Kopponen Pyhäjärveltä ja Juho Antinpoika Mäkelä Yli-Kiimingistä. Teräsvuori puolestaan haastatteli Paavo Miettistä Kaavilta, Pekka Palttoa Inarista ja Samuel Matinpoika Palttoa Utsjoelta. Valven pääinformantiksi nousi Berg, Teräsvuoren puolestaan Miettinen.

Kertojien into yhteistyöhön näytti olleen vaihteleva. Saamelaista Samuel Matinpoika Palttoa Teräsvuori luonnehti näin: ”Erinomaisen miellyttävä mies. Kertoo sulasta harrastuksesta. Puhuu Suomea aika vaillinaisesti, mutta muuten on hyvin selväjärkinen mies.” Teräsvuori mainitsee Paltton olleen aikaisemmin myös norjalaisen saamenkielen tutkijan Konrad Nielsenin (1875–1953) informanttina. Sen sijaan saamelaismies Pekka Paltto oli Teräsvuoren mukaan luonteeltaan ”jörömäinen ja proosallinen, eikä juuri ollenkaan halukas kertomaan”. (SKS KRA. Teräsvuori, Konrad Keräelmän esitiedot. 1910–1911.)

Aineistoissa Valven käynnit Bergin luona on kirjattu tapahtuneeksi 9. joulukuuta 1910 – 21. helmikuuta 1911 välisenä aikana ja kohtaamispaikaksi on merkitty ”Söörnäisten kuritushuone”. Helsingin kuritushuone oli sijainnut Söörnäisissä tuolloin jo kolmisenkymmentä vuotta ja saanut kansanomaisen nimensä sijaintinsa perusteella. Yksittäisten tapaamisten määrä ei ole keruuaineistoista pääteltävissä. Valve kirjasi Bergin haastattelujen tulokset vihkoihin, jotka on nimetty ”Loitsuja ja taikoja” (225 kpl, 1910), ”Satuja” (14 kpl, 1911), ”Loruja” (1 kpl, 1911), ”Uudempia lauluja” (3 kpl, 1911), ”Sananlaskuja” (214 kpl, 1911), ”Arvotuksia” (99 kpl, 1911) ja ”Taikoja” (149 kpl, 1911). Haastatteluissa syntyneet muis-tiinpanot on mahdollisesti jälkikäteen järjestetty perinnelajeittain puhtaaksikir-

KENEN PERINNETTÄ?

Arkistosignum	SKVR-tieto tms.	Perinteenlaji (sidoksesta)	Kertoja	Paikkakunta	Sisältö
SKS KRA Valve, Antti. 806. 1911.	SKVR VII3 4034	b1 - kalevalamittainen runo tai laulu	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Onnimanni
SKS KRA Valve, Antti. 810. 1911.	SKVR VII3 4283	b5 - leikki, tanssi	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Arvotteleminen
SKS KRA Valve, Antti. 923. 1911.	SKVR VII4 1980	med - kansanparannus a3 - uskomustarina, memoraatti b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Kaatuvaudain parannus
SKS KRA Valve, Antti. 419. 1910.	SKVR VII4 2271	med - kansanparannus	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Yön itkettäjä
SKS KRA Valve, Antti. 894. 1911.	SKVR VII4 2313	med - kansanparannus	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Vetensä alleen laskeminen
SKS KRA Valve, Antti. 548. 1910.	SKVR VII4 2590	med - kansanparannus	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Naaran nappi
SKS KRA Valve, Antti. 591. 1910.	SKVR VII5 4574	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Käen kukunta
SKS KRA Valve, Antti. 376. 1910.	SKVR VII5 4797	b3 - loitsu, virpomisluku	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Lemmenloitsu
SKS KRA Valve, Antti. 464. 1910.	SKVR VII5 4846	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Koiran lumonta
SKS KRA Valve, Antti. 893. 1911.	SKVR VII5 4939	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Tapio pui riittä
SKS KRA Valve, Antti. 947. 1911.	SKVR VII5 4940	Osana Häätapoja ja -taikojä -kuvausta.	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Hääpari varataan
SKS KRA Valve, Antti. 563. 1910.	SKVR VII5 4997	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Veneen teko
SKS KRA Valve, Antti. 460. 1910.	SKVR VII5 5053	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Palvelijan tai muun koti-ikävä
SKS KRA Valve, Antti. 426. 1910.	SKVR VII5 5062	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Pahan hengen karkottaminen ja lähettäjälle kostaminen
SKS KRA Valve, Antti. 939. 1911.	SKVR VII5 5097	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Rikkaaksi tuleminen
SKS KRA Valve, Antti. 432. 1910.	SKVR VII5 5113	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Tuli uuniin
SKS KRA Valve, Antti. 533. 1910.	SKVR VII5 5152	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Sään tiedustelu etanalta

joitetuiksi vihkoiksi. SKVR-julkaisuihin Bergin aineistoista kelpuutettiin mukaan *Onnimanni-loru*, *Hyy hyy Hymylään* -arvuuttelu sekä 33 loitsua ja ennettä eri aihepiireistä (taulukko 2). Osa SKVR-julkaisujen ulkopuolelle jääneistä aineistoista otettiin myöhemmin mukaan julkaisemattomaan SKVR-kortistoon (taulukko 3).

SKS KRA Valve, Antti 459. 1910.	SKVR VII5 5185	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Uusiin vaatteihin pukeutuminen
SKS KRA Valve, Antti 378. 1910.	SKVR VII5 5221	b3 - loitsu, virpomisluku	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Tuulen kääntäminen
SKS KRA Valve, Antti 934. 1911.	SKVR VII5 5240	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Todistajan lumoaminen
SKS KRA Valve, Antti 423. 1910.	SKVR XIV 2196	med - kansanparannus	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Hevosen purema
SKS KRA Valve, Antti 502. 1910.	SKVR XIV 2491	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Ongon heittäminen veteen
SKS KRA Valve, Antti 376. 1910.	SKVR XIV 2653	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Lemmen loitsu
SKS KRA Valve, Antti 591. 1910.	SKVR XIV 2811	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Käen kukunta

Taulukko 2: Romanikertoja August Herman Bergin aineistot SKVR-julkaisuissa.

Arkistosignum	SKVR-tieto tms.	Perinteenlaji (sidoksesta)	Kertoja	Paikkakunta	Sisältö
SKS KRA Valve, Antti 380. 1910.	julkaisematon SKVR	med - kansanparannus	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Amputauti 1
SKS KRA Valve, Antti 399. 1910.	julkaisematon SKVR	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Karhun saattaminen takaisin haaskalleen
SKS KRA Valve, Antti 473. 1910.	julkaisematon SKVR	b4 - taika, uskomus, enne	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Kosto ja kalaveden pilaus
SKS KRA Valve, Antti 1. 1911.	julkaisematon SKVR	c - sananparsi	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Kuu kiurusta kesään
SKS KRA Valve, Antti 866. 1911.	julkaisematon SKVR	c - sananparsi	August Herman Berg	Pielisjärvi, Ilomantsi, Helsinki	Västäräkki kun tulee

Taulukko 3: Romanikertoja August Herman Bergin aineistot julkaisemattomassa SKVR-kortistossa.

SKVR-aineistoihin päätyneissä Bergin aineistoissa korostuvat määrällisesti loitsut ja taitat, joista myös Valve itse oli erityisen kiinnostunut. Tämä käy ilmi

muun muassa hänen kirjoituksestaan ”Suomalaisia salaoppeja”, joka julkaistiin *Kotiseutu*-lehdessä vuonna 1910 (Valve 1910: 189–191). Siinä Valve kehottaa lukijoita taikojen keruuseen ja toimittamaan saaliinsa SKS:aan. Se, oliko keruukehottuksesta sovittu seuran kanssa, on epävarmaa.

SKS:ssa Valven ja Teräsvuoren vankilakeräelmiä pidettiin laadukkaina. SKS:n vuosikertomuksessa vuodelta 1911 todetaan seuraavaa:

Tulleista kokoelmista ansaitsevat erityistä mainitsemista yliopp. K Teräsvuoren ja yliopp. A. Valveen vankat satu- ja taikakokoelmat, jotka ovat saadut Sörnäisten vankilan eräiltä hoidokeilta. Heidän saaliinsa ja se aika, mikä korjaamiseen kului, antavat aiheita olettaa, että toisistakin maamme vankiloista varmaan löytyisi yhtä ja toista, jos olisi talteenottajia. Vankila näyttää olevan suotuisa keruupaikka; kertojan huomio voi keskittyä asiaan kotoisten ja kesäisten kiireiden ja hommain sitä kajoamatta, jopa kerääjän käynnit ja utelut ovat hänelle yksitoikkoisuudessa tervetulleina vaihteinakin. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1911 16/III, 162.)

Vankilamiljöo asetti tosin myös tietyt rajat keskusteluille. Teräsvuori viittaa tähän mainitsemalla erään haastateltavansa olleen ”hyvin perillä valtiollisissakin kysymyksissä, joista ei kuitenkaan Kuritushuoneella ole lupa keskustella” (SKS KRA. Teräsvuori, Konrad Lähetyksen 5/X esitiedot. 1910). Ilmeisesti vankilassa kerääjiä oli ohjeistettu siitä, mitä aiheita tapaamisissa sopi käsitellä ja mitä ei.

Merkittävin romanitaustainen SKVR-kertoja August Herman Berg

Millainen mies Valven vankilakeruiden pääinformantti August Herman Berg oikein oli? Ammatiltaan hän oli hevოსvälkäri ja kuohari, ja haastattelujen aikaan hänen kotipaikkansa oli Ilomantsi. Valven muistiinpanoissa kotikyläksi mainitaan Ontronvaara, vankilan asiakirjoissa Ryökkylä. Syntyjään Berg oli Pielisjärveltä: kirkonkirjojen mukaan hän oli syntynyt Pielisjärven kirkonkylässä 11.9.1866 (HisKi-tietokanta).

Bergin taustaa pohdittaessa on huomionarvoista, että hänen kotiseudullaan Pielisjärvellä on Suomen romanien historiassa erityinen rooli. Usein kerrottu taupaus on kreivi Per Brahen pyrkimys saada valtakunnan kuljeksivat romanit asu-

tetuksi Pielisjärvelle 1660-luvulla. Brahen tarkoituksena oli sekä hillitä kiertelemistä että täyttää asutustyhjiötä, joka Venäjän rajalle oli muodostunut 1650-luvun sodan jäljiltä. Taustalla olivat myös alueen puolustukselliset näkökohdat. Pielisjärven autiutiloille siirtyi noin 130 romaniperhekuntaa. Asutusyritys jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi: katovuodet pakottivat romanit talvisin kiertämään kerjäämässä elantonsa, eivätkä he parin talven jälkeen enää palanneet tiloilleen. (Rekola 2012: 26–29; Kilpeläinen & Hintikka 1954: 215–216.)

Romanien kertomus- ja lauluperinteessä Pielisjärven asutusyritys jäi elämään (ks. SKS KRA. Simola, Matti 1957. – Santra Friman, s. 1875, Somero). Sen sijaan siitä, oliko Per Brahen asutuskokeilulla vaikutusta romanien elinpiiriin myöhemmin, ei ole selvää käsitystä. Ehkä ilman sitäkin itäinen Suomi olisi muodostunut romanien suosimaksi seuduksi, sillä irtolaisasetuksia pakeneville syrjä- ja rajaseuduilla liikkuminen oli muuta maata helpompaa. Bergin suvun romaneita tiedetään asuneen Pielisjärven seudulla ainakin 1700-luvun lopulta lähtien. Pielisjärven seurakunnassa Berg-nimisiin romaniperheisiin syntyi ja kastettiin joulukuussa 1789 kolme lasta. Rippikirjoissa vanhemmat Malachias Berg ja Sus. Nikitar on merkitty lisätiedolla: ”sigueunare?”. Yksi heidän pojistaan, Carl Berg, sai myöhemmin neljä lasta Maja Svartin kanssa (lähteissä myös muodossa Margareta, Maria St., Maja St., sukunimenä Svarts). Kirkonkirjojen mukaan Carl oli kruununторppari, ja lasten kummitietojen perusteella perheellä oli yhteyksiä sekä romaneihin että pääväestöön. Pariskunnan lapsista vanhin oli vuonna 1834 syntynyt Ullrika (lähteissä myös Ulrika), joka sai puolestaan kuusi lasta. Kaksosoijat Alexander ja August Herman syntyivät 1866. Ullrika Bergin lasten isä jää kirkonkirjoissa säännönmukaisesti mainitsematta. Kun Ullrika vuosina 1884 ja 1887 ryhtyi kahden romanilapsen kummiksi, on hänen kohdallaan kuitenkin merkintä ”mustalaisen leski” (Karjala-tietokanta; HisKi-tietokanta; Senaatin talousosaston arkisto KD 561/51 1863; Ullrikasta ks. myös Pukero 2009: 62).

Romanien asuinpaikkakunnista vuonna 1895 tehdyn kyselytutkimuksen perusteella maassa oli 1551 romania, joista Mikkelin läänissä asui noin kymmenen prosenttia. Tähän joukkoon kuuluivat myös tuolloin ilomantsilaiset Bergin suvun romanit Ullrika, August Herman ja hänen Esaias-veljensä. (Komiteamietintö 1900, 66, 72; TK, Tilastoarkisto, K 9, 1895 Tutkimus mustalaisista.) Pohjois-Karjalan ohella August Herman Bergin elämänpiiriin kuului myös Viipuri ja Petroskoi, jossa hän kertoi asustelleensa kahden vuoden ajan (SKS KRA. Valve, Antti 5/X 1910 aineistoluovutuksen esitiedot. 1910). Sukulaisuussuhteet kenties osaltaan

ylläpitivät yhteyksiä: syntyneiden tilastojen ja vuosien 1865 ja 1895 romanikyselyjen perusteella Viipurin läänissä asui kymmeniä Berg-nimisiä (ks. Karjalatietokanta; Senaatin talousosaston arkisto KD 561/51 1863; TK, Tilastoarkisto, K 9, 1895 Tutkimus mustalaisista).

Vuoden 1895 romanikyselyn keruuaineistoissa August Herman Bergistä mainitaan lisäksi seuraavaa: luterilainen ja rippikoulun käynyt, naimisissa pääväestön edustajan kanssa, luku- ja kirjoitustaitoinen, rokotettu ja kuljeksivainen. Koulunkäynnistä ja ammatista ei ole merkintää, vaikka niistäkin kyselyssä tiedusteltiin. Lisäksi Berg oli kyselyn mukaan syytteessä hevosvarkaudesta Sortavalassa vuonna 1895. (Komiteamietintö 1900: 66, 72; TK, Tilastoarkisto, K 9, 1895 Tutkimus mustalaisista; Bergin vuoden 1895 tuomiosta ks. myös Tervonen 2010: 204–205; *Laatokka* 27.11.1895.)

Ajoittainen lainrajalla eläminen vei Bergin lopulta tekoihin, jotka toivat hänet Helsinkiin vankilaan. Vankeuteen johtaneet tapahtumat nousivat valtakunnan tason uutiseksi loppukevästä 1907: August Hermanin ja hänen ”lehtopoikansa” Esaiaksen saama pitkä tuomio ja sen käsittely ensin käräjillä ja sitten hovioikeudessa oli esillä sanomalehdistössä useaan otteeseen (ks. esim. *Otava* 16.4.1907; 28.5.1907; 20.08.1907). Helsingin kuritushuoneen asiakirjoihin Bergin rikokseksi on merkitty ”Törkeä tappelu jossa tapahtuneesta pahoinpitelystä kuolema oli seurannut”. Viipurin hovioikeus oli määrännyt teosta kolmen vuoden tuomion maaliskuussa 1908. Huhtikuussa Berg oli siirretty Helsinkiin Kuopion lääninvankilan tirehtöörin passituksella. Merkinnöistä käy ilmi myös Bergin aiempi, murtovarkaudesta ensikertalaisena saama kolmen vuoden tuomio, josta hän oli vapautunut joulukuussa 1898 – ilmeisesti kyse oli aiemmin mainitusta hevosvarkaudesta Sortavalassa. Lisäksi Bergin mainitaan olleen nainut ja yhden lapsen isä. (Helsingin keskusvankilan arkisto I. KA. Vankien nimiluettelot Bb:43, 1908–1908.)

Vankilassa Antti Valve kuvaa kohdanneensa miehen, joka oli saanut lapsena kirjoitustaitoon ”jonkinlaiset perustiedot” ja olikin ”oiva luku- ja kirjoitusmies”. Valve mainitsee omana tulkintanaan, että ”tämä sivistyneisyys lie huuhtonut hänen saduistaan oikean kansanomaisen kertomatyylin”. (SKS KRA. Valve, Antti Satuja-vihkon esitiedot. 1911.) Perinteenkeruussa oli vanhastaan pidetty ihanteena, että kertoja oli oppinut perinteen nimenomaan suullisessa muodossa. Kirjoista tai sanomalehdistä opittuja runoja, lauluja, sananlaskuja ja muita vastaavia pidettiin kansanrunouden tutkimiselle arvottomina, eikä niitä ollut syytä kerätä. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset. Päiväämätön

asiakirja toukokuulta 1883.) Tältä pohjalta luku- ja kirjoitustaidoton – mieluusti vielä puolisokea – kertoja oli eräänlainen aineiston aitouden tae (Knuuttila 1994: 126; Mikkola 2013: 371). Valven huomautus antaa ymmärtää, että vaikka Berg oli-kin oppinut kertomaansa perinnettä suullisesti, oli kirjallinen kulttuuri päässyt vaikuttamaan epäsuotuisasti hänen kertomatyyliinsä: se, mikä oli meriitti modernisoituvan yhteiskunnan kansalaiselle, ei ollut sitä ”kalevalaisen perinteen” kannattelijalle. (kuva 1)

3. i

✓ Loitsuja ja taikoja

kuittanut mustalainen August Herman Berg,
 syntynyt Peltijärven pitäjän kirkonkylässä 18¹²/₁₂ 66.
 Matkustellut syntymäseutunsa lähiympäristöillä sekä
 Pietarin kaupungissa (Loviolla olukillat tällä) ja Helsinki-
 gissä (Loviolla). Asuu nykyään Tomantien puolella.
 Tietonea suuo saaneesta vanhuksesta Peltijärvellä;
 varinkin on eräs avita-akka Pyöre-Likka, jota on
 osunut kertoja kotilapsissa, opettanut hänelle runsaan
 määrän taikakertoja.

Muistinkirjoittanut Kesällä 1910
 Lönnäisten Kirjekustannuksella
 Antti Valve.

Kuva 1: Loitsuja ja taikoja -vihkon saatesanoissa Antti Valve antaa taustatietoja informantistaan August Herman Bergistä. SKS KRA. Valve, Antti Loitsuja ja taikoja -vihkon esitiedot. 1910.

Suomalaisen ja romanien perinteen suhde Bergin aineistoissa

Kysymystä suomalaisen perinteen ja romaniperinteen suhteesta August Herman Bergin – ja myös yleisemmin romanikertojien – aineistoissa voi lähestyä ainakin kolmesta suunnasta: kerääjän, arkiston ja kertojan näkökulmista. Mitä tiedämme kerääjänä toimineen Valven tavoitteista? Millaiseen keruutilanteeseen hän pyrki August Herman Bergin kanssa? Mitä aineistoa hän halusi ja lopulta sai? Valven muistiinpanojen perusteella on mahdotonta päätellä, millä tavalla hän kuvasi haastattelutilanteessa Bergille sitä, mitä hän halusi kerätä ja mihin tarkoitukseen. Keruutilanteen valtasuhde oli tässä tapauksessa varsin moniulotteinen: haastattelutilanteessa kohtasivat pääväestön edustaja ja romani, kerääjä ja informantti, vapaa kansalainen ja vanki. Valve ei varsinaisesti kuvaile muistiinpanoissaan kohtaamisiaan Bergin kanssa, joskin arvoitusvihkonen tuo eteemme välähdyksen kanssakäymisen sävyistä. Arvoitusta ”Varas aittaan menee, säkki jääpi kynnykselle” kommentoiden Berg herroittelee Valvetta toteamalla: ”Kyllä herra sen arvaa” (SKS KRA. Valve, Antti 110. 1911).

Valven muistiinpanoissa ei ole mainintaa siitä, mitä keruuoppaita hän käytti apuna haastatteluissa. Konrad Teräsvuori tulee omalta osaltaan paljastaneeksi asian keräelmään tekemässään sivumerkinässä ””Kotiseudun’ kyselylomakkeen johdolla” (SKS KRA. Teräsvuori, Konrad Lähetys 5/X. 1910.).⁴ Bergin kertoman taika-aineiston perusteella Valve näyttää käyneen läpi ainakin O. A. F. Mustosen ensi kertaa vuonna 1885 ilmestyneen *Taikanuotan* aiheistoja, jotka oli koostettu suurelta osin Elias Lönnrotin ja Heikki Meriläisen taika- ja loitsukeräysten pohjalta. Valven toimintatapojen ja ajatusten jäljille on mahdollista päästä myös lyhyiden keruukuvausten perusteella, joita hän tuli kirjanneeksi muistiinpanoihinsa ja jotka antavat viitteitä myös kyselylistojen käytöstä. Valven mukaan hänen tavoitteenaan oli kuitenkin mahdollisimman johdattelematon keruutilanne, jossa kertoja oma-aloitteisesti kertoi osaamaansa perinnettä. Valve kuvaa Bergiin soveltamaansa keruutekniikkaa näin:

⁴ Kotiseutuliitto perusti Kotiseutu-lehden vuonna 1910 tukemaan kotiseutuharrastusta ja samalla kannustamaan lukijoita paikallisen kansanperinteen keruuseen. Ensimmäisen vuosikerran keruuhjeissa julkaistiin muun muassa ”käärmetiedustelu”, johon Teräsvuori tarttui. Hän keräsi vankilakeruissaankin kokoelman käärme-perinnettä ja teki aiheesta opinnäytetyönsä. (Kotiseutu 1910: 201; Teräsvuori 1912.)

Sananlaskuja kerätessäni olen käyttänyt seuraavaa menettely tapaa: Olen lähtenyt sananlaskun aiheesta, ottanut puheeksi sellaisen ihmisen luonteenomaisuuden t.m.s., josta tiedän sananlaskuja käytettävän, ja johtanut kertojan siten itse sananlaskuun. Tavallisesti muisti hän silloin useampia yhtä-aikaa. Vähitellen oppi kertojani muutenkin ilman johtoa esittämään sananlaskuja. Täten huomatakseni saa sananlaskun paperille juuri siinä muodossa, missä se on kertojan tajunnassa, ja myöskin saa varmuuden siitä, että kertoja todella tuntee sananlaskun. (SKS KRA. Valve, Antti Sananlaskuja-vihkon esitiedot. 1911.)

Bergin aineistojen yhteydessä Valve ei pohdi keruun tai kansanperinteen teoreettisia kysymyksiä, mutta muista hänen kirjoituksistaan käy ilmi, että hän oli tiukasti sidoksissa maantieteellis-historialliseen metodiin, joka tuohon aikaan määritteli yleisesti suomalaista perinteenkeruuta. Valve teki kandidaatintutkielmansa ”Hammastaudin loitsut ja taiat” vuonna 1911 suuhygieniaan, erityisesti niin kutsuttuun hammasmatoon liittyvästä kansanomaisesta lääkintätaidosta. Kandidaatiksi hän valmistui 1912. Samana vuonna hän julkaisi opinnäytetyönsä pohjalta artikkelin ”Hammastaudin kansanomaisia parannustapoja Suomessa”. Hammaslääkäreille suunnatussa artikkelissaan hän esitteli omaa perinnekäsitystään, jonka keskiössä olivat perinteen kollektiivisuus ja anonyymiys sekä perinteen leviämisen hierarkkisuus ja kansainvälisyys. Kuvattuaan hammastaudin aiheuttajaksi esitettyyn hammasmatoon liittyvää kansanperinnettä ja sen variaatiota aina Intian niemimaalta Afrikan kautta Eurooppaan asti, hän toteaa:

Nyt nousee kysymys, miten tämä näin laaja käsityksien yhtäläisyys on selitettävää? (-) Niin kuin jo usein on suomalaisten kansanrunouden tutkijain puolelta huomautettu ei runon, loitsun tai sadun – sitä vähemmin vielä jonkun käsityksen – siirtyminen kansalta toiselle ole suinkaan mikään ihmeellinen asia (-)”. (Valve 1912: 4–5.)

Länsisuomalaisista tautien loitsuista vuonna 1910 väitellyt F. A. Hästesko (1879–1946, vuodesta 1935 Heporauta) esitteli Valven tutkimuksen tuoreeltaan *Kotiseutu*-lehdessä nimimerkillä F. A. H. (Hästeskostä ks. Numminen 2002). Työ oli kirjoittajan mukaan ensimmäisiä varsinaisia taikoja koskevia tutkimuksia Suomessa. Arviossaan hän kiinnitti huomiota Valven ajattelussa erääseen seik-

kaan: ”Tekijä on ainakin osittain perustanut tutkimuksensa samalle (historiallis)-maantieteelliselle tutkimustavalle (- -)”. Historiallisuus ei ole vahingossa suluissa, sillä Valve oli Hästeskon mukaan jättänyt ”historiallisen puolen melkein kokonaan syrjään”. Valve keskittyikin Hästeskon arvion mukaan tutkimuksessaan siihen, että hän kerää riittävän suuren aineiston sovitusta aiheesta ja ”osoittaa, ovatko ne kotoisia vaiko lainattuja ja selittää niissä esiintyvää ajatusta”. (F. A. O. 1912: 114–115.)

Valven pohdinta hammasmadosta antaa kiinnostavan perspektiivin siihen, miten Valve toimi perinteenkerääjänä ja miten hän suhtautui laajan ”suomalaisen” loitsu- ja kansanparannusrepertuaarin taitaneeseen romanimieheen:

Kaikkialla, missä kansojen välillä ei ole luonnollista rajaa, siellä miltei aina tava- taan kummallakin puolella rajaa asuvaa väkeä, joiden kieli on siirtymä-asteella ja jotka hyvin ymmärtävät toisiaan. Ja jos nyt asianlaita on niin, että toisella puo- len elinehdot korkeamman kulttuurin vaikutuksesta ovat käyneet keveämmiksi, että ihmiset siellä sekä henkisesti että aineellisesti ovat ylivoimaisia toisella puo- lella asuvaan kansaan verraten, niin ymmärrämme kyllä, että jälkimmäiset ovat hyvin herkkiä vastaanottamaan sitä uutta kulttuuria, joka rajan toiselta puolelta sädehtii ja joka on osottanut kykeneväksi keventämään olemassaolonsa kamp- pailua. (Valve 1912: 4–5.)

Valven kannattama ajatus kulttuuripiirteiden siirtymisestä ”korkeamman” ja ”henkisesti ja aineellisesti ylivoimaisen” kulttuurin piiristä muille yhdistetty- nä hänen omaksumaansa maantieteellis-historialliseen metodiin oli epäilemättä omiaan painamaan taka-alalle kysymykset kertojasta yksilönä ja hänen etnisestä ja kulttuurisesta taustastaan. Niin kauan kuin kenttäkeruiden ideologisena poh- jana oli kulttuuripiirteiden leviäminen, ei kysymys erillisestä romaniperinteestä noussut ajankohtaiseksi. Käänteisenä vaikutuksena oli se, että romanit kelpasi- vat suomalaisen kansanrunouden kertojiksi siinä missä pääväestön edustajatkin. Lukuun ottamatta Valven muistiinpanojen esitietoina kerrottuja henkilötietoja, Valve ei ole sisällyttänyt Bergiltä kirjaamiinsa aineistoihin suoria mainintoja tai edes vihjeitä siitä, että kertoja on ”mustalainen”. Sama pätee myös Valven opin- näytetyöhön ja sen pohjalta tehtyyn tieteelliseen artikkeliin.

Arkiston keruupolitiikan arvioimisen kannalta huomionarvoista on se, että kun Valvea palkittiin ja kiiteltiin Kansanperinteen valiokunnan pöytäkirjoissa,

ei kertoja-Bergin romanius noussut esiin sen enempiä kuin sekään, että keruun saaliissa saattaisi olla näin mukana myös ”romaniperinnettä”. Arkistossa August Herman Bergin aineistot sulautuivat muun perinnelajeittain kerätyn aineiston joukkoon, eikä Bergin romanitaustaa korostettu mitenkään. Menettely oli johdonmukainen alkaen aineiston saamista kiittävistä kommenteista SKS:n vuosikertomuksessa, jatkuen niiden luettelointiin SKS:n keruuaineistojen luetteloihin ja päätyen taikajulkaisuihin, joihin Valven keräämiä aineistoja sisältyi. Taikajulkaisuissa, kuten A. V. Rantasalon toimittamassa *Suomen Kansan Muinaisia Taikoja* (1933), Bergiltä saadut tiedot on merkitty paikkakunnan mukaan, eikä kertojaa mainita. (Valve 1911; 1912; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1911 16/III, 162; Taikahakemisto 2. Vuoteen 1915: 198–209; Rantasalo 1933: 1162.) Valven muistiinpanojen tapaan SKVR:ssa Bergin henkilötietojen yhteyteen on kuitenkin kirjattu, että hän oli ”kansalaisuudeltaan mustalainen”. Jäljelle jääneiden dokumenttien valossa keruusaalis edusti joka tapauksessa arkiston näkökulmasta suomalaista perinnettä.

Bergin aineistojen merkitystä arvioitaessa on kiinnostavaa havaita, että hänen kerronnallaan oli vaikutusta myös myöhempään taikaperinteenkeruuseen ja taikatuntemukseen. Tämä käy ilmi Bergin kertomien käräjiin liittyvien taikojen yhteydessä. Verrattaessa *Taikanuotta*-keruuoppaan aiheistoja vuosien 1894 ja 1911 painoksissa huomataan, että käräjä-taikojen aihevalikoima oli kasvanut. Vuoden 1894 painoksen ”Käräjät. Niiden synty ja välttäminen” lisäksi aiheistosta oli lisätty ”Varaukset käräjiin mentäessä”, ”Käräjissä oleminen”, ”Käräjäluvut”, ”Tuomarin lumoaminen”, ”Todistajan kääntäminen”, ”Asian voittaminen” ja ”Vangin vapauttaminen”. Bergin kertomia teemoja näistä olivat varaukset ja käräjissä oleminen sekä tuomariin sekä todistajiin kohdistuvat taitat. (Mustonen 1894: 27; Mustonen 1911: 27; ks. käräjätaioista myös Stark 1994: 104.) Tämänkaltainen käräjiin liittyvä loitsuperinne on esimerkki aineksesta, joka kenties puuttuisi SKVR-aineistoista ilman romanikertoja Bergiä.

Entä kenen perinnettä Berg itse ajatteli kertovansa: romaniperinnettä vai suomalaista perinnettä? Vai oliko hänellä tällaisia kategorioita lainkaan? Aineiston perusteella näyttää siltä, että Berg kertoi niistä asioista, joita häneltä kysyttiin, joista hän tiesi ja joista hän halusi kertoa. Hän ei tehnyt eroa sen välille, oliko hänen kertomansa perinne ”romaniperinnettä” vai ”suomalaista kansanperinnettä” – tai ainakaan Valve ei kirjannut tätä asiaa muistiin.

Yksi tie Bergin kertoman perinteen juurille on tiedot siitä, keneltä hän kertoi oppineensa tietonsa. Valven mukaan Berg oli saanut tietonsa pääasiassa Pielisjärven seudulta: ”Varsinkin on eräs noitaakka Pyörre-Sikke, joka on asunut kertojan kotitalossa, opettanut hänelle runsaan määrän taikakeinoja”. Satuja Berg oli oppinut kertomansa mukaan myös ”ukko-rupatsulta”, toiselta nimeltään Juhani Sarkkiselta sekä matkoilla ollessaan ”yhdeltä ja toiselta”. (SKS KRA. Valve, Antti Loitsuja ja taikoja -vihkon esitiedot. 1910; Satuja-vihkon esitiedot. 1911.) Pyörre-Sikke ja Ukko-Rupatsu mainitaan Valven kirjaamissa taikakuvauksissa myös suoraan taikojen tekijöinä (ks. esim. SKVR VII4 1980). Bergin nimeltä mainitsemat tiedonlähteet näyttävät viittaavan paikallisesti tunnettuihin taikakeinojen taitajiin, joista kumpikaan ei ollut romani. ”Pyörre-Sikke” oli Pielisjärven Sokojärvellä elänyt ”velhoemäntä” Sikke Karjalainen (lähteissä myös Honkanen). Pielisjärveltä kerätyn muistitiedon mukaan Karjalainen eli kerjäämällä ”kulki- en talosta taloon”, ja hänen myös kerrotaan ”lähteneen pois silloin kun halusi”. Suhtautuminen häneen oli ristiriitaista: ”toiset pelkäsivät, toiset palavoivat”. (SKS KRA. Partanen, Jorma 580, 878, 889. 1936.) Nimi ”Ukko-Rupatsu” on puolestaan liitetty ainakin Antti Sarkkiseen, joka oli tunnettu hahmo Pielisjärven Jaakonvaaran kylästä. Häntä on kuvattu sekä etevänä ja kärkkäästi ”vastamyrkyn” heittäjänä velhona että halutessaan ”hyvää tekevänä verenseisattajana”. (SKS KRA. Partanen, Jorma 862, 883, 885. 1938–1939.)

Tarkasteltaessa yksityiskohtaisesti Bergin aineistoja – ja erityisesti SKVR-aineistojen ulkopuolelle jääneitä osia – huomio kiinnittyy kuitenkin myös sellaiseen sisältöön, jossa romaniyhteys on ilmeinen. Bergiltä kirjattujen sananlaskujen joukossa on esimerkiksi seuraava: ”Ih kun on kylmä, kun ei ole helmiä kaulassa.” Tätä Berg selittää Valven muistiinpanojen mukaan seuraavasti:

Se on semmoinen mahtisana. Semmonen sanoo, joka riitamielisesti tulee sakkiiin ja näkee niitä riitavelilöitä, niin niille se sanoo. ”Kun on kylmä, niin ruvetaan tanssimaan”, vastaavat siihen toiset. ”Minä olen valmis, vaikka voimanpolkkaa tanssimaan”, se siihen sitten sanoo. Sitten se tappelu alkaa. (SKS KRA. Valve, Antti Sananlaskuja, 151. 1911.)

Bergin voi päätellä liittävänsä sananlaskun tilanteeseen, jossa kaksi romanijoukkoa kohtaa. Romanien tapakulttuurin mukaan ”riitavelilöitä” vältellään, mutta jos heitä sattuu kohdalle, heidät ollaan valmiita haastamaan. Sanallinen kisailu,

josta kyseinen sananlasku ja myös monet romanikieliset niin kutsutut mahtilaulut ovat hyviä esimerkkejä, voi johtaa myös fyysisiin yhteenottoihin, ”voimanpolkan tanssimiseen”. (Ks. myös Blomster 2012: 329–330.)

Bergiltä kirjattu toinen sananlasku ”Minkätähden kotijärven vedet ovat rannalta saviseksi tulleet?” tunnetaan myös romanilaulun säkeenä. Berg taustoittaa kielikuvan merkitystä seuraavasti: ”Se on nyt semmoista, että jos minä olen pois kotoa täällä vankilassa, ja kun minä tulen kotiin ja minua huonosti kohdellaan, niin minä kysyn (näin).” (SKS KRA. Valve, Antti Sananlaskuja, 170. 1911.)

Berg laulaa Valvelle myös uusimittaisen laulun, jossa kerrotaan kolmen vuoden tuomion saaneen vangin suulla vankilaelämästä:

Viekää te paljon terveisiä, Nuista kihlakunnan häistä, Kun kolmeksi vuotta tuomittu olen, Ja vielä meinaan vapaaksi päästä / Eipähän minua surettanut, Kun vietiin linnan pajaan, Vaikka siellä ne vasta rengaskengät, Jalkoihini lyötiin. (- -)”. (SKS KRA. Valve, Antti Uudempia lauluja, 808. 1911.)

Valve on kirjoittanut tämän ja kahden muun Bergin laulaman uusimittaisen laulun muistiinpanojen yhteyteen: ”Sanoo näitä lauluja yleisesti osattavan Pielisjärvellä?” (SKS KRA. Valve, Antti Uudempia lauluja, 807–809. 1911). Lauseen perään lisätty kysymysmerkki kielinee kerääjän epäilystä: Olivatko kyseiset vankilalaulut todella yleisesti laulettuja? Keiden parissa?

Tarkasteltaessa Bergin romanitaustaan ja omaan elämäntilanteeseen viittaavia aineistoja esiin nousee omakohtainen ja romanikulttuurista kertova kertojaääni (ks. myös Aunuksen Karjalaan sijoitettu Bergin kertoma tarina ”nytkähdystaudin” saaneesta romanityöstä (SKS KRA. Valve, Antti Taikoja, 927. 1911). Bergin ja Valven suhde ehkä syveni keruutyön edetessä tammi-helmikuussa 1911 siinä määrin, että Berg vapautui kertomaan myös ohi kysymyslistojen. Näissä aineistoissa kerrotaan sananlaskun avulla tappeluun joutumisesta, uusimittaisten laulujen avulla elämisestä vankilassa ja omasta kolmen vuoden tuomiosta, jonka seurauksena tulevaisuus kotipuolella nähdään sananlaskun sanoin epävarmana. Ehkä Bergillä olisi ollut valmiutta kertoa sanasensa myös erityisesti romaaneja koskeviin kysymyksiin. Valvekin oli ehkä tiellä, jossa olisi ollut luontevaa sellaista kysyä. Ainakin hänen kuvailemansa vapaan assosiaation tekniikka, jota hän sovelsi juuri sananlaskukeruuissaan, antaa näin ymmärtää. Valven kohdalla

keruutekniikan painolasti kyselylistoineen oli kuitenkin niin suuri, että romanikulttuurin kannalta erityiset kysymykset jäivät tekemättä. Valve sai keruutyönsä päätökseen helmikuussa – ja Bergin vapautumisen aika koitti huhtikuussa 1911.

Sulautuva ja pakeneva romanien perinne

Olemme tarkastelleet artikkelissamme SKVR-aineistojen romanikertojia ja heidän aineistojaan – ja toivoaksemme samalla monipuolistaneet suomalaiseen kansanperinteeseen liitettyä romanikuvaa, jonka osalta tarkastelun kohdistuminen lähinnä pääväestön pilkalliseen ”mustalaisia” koskevaan perinteeseen on väistämättä ohjannut näkemään romanit etupäässä kerronnan kohteina ja kielteisessä valossa esitettyinä (ks. esim. Knuutila 1992; Issakainen 2012: 73; Stark 2016). Romanikertojien esiinnostaminen tuo näkyväksi yhtäältä romanien osallisuutta suomalaisesta kulttuurista ja perinteestä, toisaalta rajanvetoja sen suhteen, millaisesta aineksestä suomalaisen kansanperinteen on ajateltu koostuvan.

SKVR-aineistojen tarkastelu osoittaa, että silloin, kun romanikertojan kertoma perinne on sopinut suomalaisen kansanperinteen kategorioihin, se on otettu aineistoihin ja kokoelmiin mukaan suomalaisena kansanperinteenä. SKS:n keruuohjelman näkökulmasta romanit olivat hyödyllisiä siltä osin – ja vain siinä määrin – kuin he välittivät kollektiivista suomenkielistä perinnettä. Romanien oma perinne nähtiin kielellisesti ja kulttuurisesti vieraana, ei-suomalaisena – huolimatta siitä, että romaneja oli asunut ja elänyt Suomessa usean vuosisadan ajan. Romanien omaa perinnettä ja romanikielisiä aineistoja ei tietoisesti kerätty ennen kuin vasta 1960-luvulla keruuideologiassa tapahtuneiden painopisteen muutosten myötä. SKVR-aineistojen kokoamisen aikaan nämä projektit olivat kuitenkin vielä hamassa tulevaisuudessa.

Tarkasteltaessa SKS:n varhaisten keruiden romanikertojien aineistoja askarruttamaan jää kysymys siitä, jättivätkö kertojat tietoisesti kertomatta romanien oman perinteen ja jos näin oli, vaikuttiko siihen enemmän halu suojella omaa perinnettä vai se, etteivät kerääjät näyttäneet olevan siitä kiinnostuneita. SKS:n kokoelmiin päätyneiden keruuaineistojen perusteella on saatavissa vain vähän vihjeitä siitä, kysyttiinkö romaniperinnettä ylipäätään koskaan tai missä määrin sitä jätettiin kirjaamatta muistiin. Muiden säilyneiden aineistojen perusteella on kuitenkin selvää, että Suomen romaneilla oli oma tapakulttuurinsa ja siitä kum-

puava kansanperinteensä, jota ei mielellään jaettu ulkopuolisten kanssa. Hyvänä esimerkkinä tästä ovat muun muassa vankilasaarnaajana toimineen Henrik August Reinholmin (1819–1883) havaintoja romanien perinteestä ja tapakulttuurista sisältävä laaja käsikirjoitus ”Suomen Mustalaiset”, joka kuuluu Kansallismuseon kokoelmiin, sekä Arthur Thesleffin (1871–1920) Suomen romanien parissa 1890-luvulla keräämät aineistot, jotka kuuluvat Tukholman Kuninkaallisen kirjaston kokoelmiin (ks. H. A. Reinholmin kokoelma, kotelo 87 ”Suomen mustalaiset”, Museovirasto; Arthur Thesleffs papper, L11:4:1–13, Kungliga Biblioteket; Thesleffin aineistoista ks. myös Svanberg 1985). Thesleff keräsi aineistonsa kierrellessään romanien mukana eri puolilla Suomea, mutta kirjoitti muistiinpanonsa aina romaneilta salaa (Blomster 2012: 324; Laaksonen 2006; 2010). Aineistoon kuuluu muun muassa 75 romanikielistä ja 30 suomenkielistä romanilaulumuistiinpanoa, jotka ovat ikänsä ja laajan romanikielisen osuutensa ansiosta kansainvälisestikin harvinaislaatuksia (ks. Svanberg 1985; Blomster & Mikkola 2014; lauluaineistosta tarkemmin Blomster 2012: 324–337).

Romanien oman perinteen osalta tärkeänä rajanvetäjä pääväestön suuntaan on toiminut juuri romanikieli, jolla on ollut myös vahva salakielifunktionensa. Romanikielellä on viestitty oman ryhmän kesken, kerrottu eri tarinoita ja laulettu eri lauluja kuin suomeksi (ks. Blomster 2012: 328). Niin kauan kuin perinnettä on kerätty vain suomeksi, on tallentamatta jäänyt iso osa vähemmistöjen perinteestä. Samalla vaille ansaittua huomiota on jäänyt myös kaksi- tai monikielinen ympäristö, jossa suomenkielinenkin perinne on osaltaan elänyt (Mikkola 2013: 370; Blomster & Mikkola 2014: 24).

SKS:n keruutavoitteiden kannalta oli tietysti toivottavaa, että romanikertojat kertoivat juuri niitä perintelajeja, joita kokoelmiin haluttiin sisällyttää. Romanien kerrontaa ja perinnettä olisi voinut – kuten on tehty myöhemmin – kerätä, analysoida ja arkistoida myös toisin. Esimerkiksi 1930-luvulla romaniperinteen tallennukseen ryhtyneen Matti Simolan keruutyö poikkesi lähtökohdiltaan ja tuloksiltaan monin tavoin Valven ja Bergin yhteistyönä 1910-luvulla syntyneestä aineistosta (ks. SKS KRA. Simola, Matti 1957; 1958; 1959; 1964; 1978; KT 483. 1970). Tämän artikkelin aihepiirin kannalta on kiinnostavaa, että Simola, joka oli vain vähän kouluja käynyt ja romanien kanssa lapsuudestaan lähtien kulkenut sekatyömies, onnistui merkitsemään romaneilta muistiin muutamia kalevalamittaa soveltavia loitsuja, jotka liittyivät nimenomaan romanien elämään ja kohtaami-

siin pääväestön kanssa (SKS KRA. Simola, Matti 177. 1957). Syystä tai toisesta kyseiset kalevalamittaiset romaniloitsut eivät kuitenkaan päätyneet julkaisemattoman SKVR-aineiston kortistoon.

Artikkelissamme päähuomio on kohdistunut romanikertojen, perinteenkeraajien ja arkiston toimijoiden kohtaamisiin ja keruiden yhteiskunnallisiin ja arkistopoliittisiin konteksteihin. Olemme tarkastelleet erityisesti kansanrunoaineistojen tekijyyden kysymystä – kuka kertoi, kenelle ja mistä. Kollektiivisen kansanperinteen ajatuksen ja kansakunnan rakentamisen prosessin mainingeissa eritaustaiset toimijat ja heidän edustamansa ”toiseudet”, kuten romanius, saamelaisuus tai karjalaisuus, ovat vanhan runon aineistoissa sulautuneet osaksi rakennettua ja osin kuvitteellista ”suomalaisuutta”. Tarkastelumme kuitenkin osoittaa, että SKVR-aineistoja tarkasti läpikäymällä ja analysoimalla niistä on mahdollisuus hahmottaa myös vähemmistöjen edustajien toimijuutta.

Tarkoituksemme on ollut nostaa esiin romaneita kertojina, mutta myös luoda kontekstuaalista pohjaa tuleville tutkimuksille ja tulkinnoille romanien kertoman SKVR-aineiston sisällöistä ja kielimuodosta. Tässä artikkelissa ei nimittäin ole analysoitu systemaattisesti sitä, eroaako SKVR-aineistojen sisältämä romani-kerronta muusta SKVR-aineistojen kerronnasta ja miten. Viron vastaavien aineistojen osalta käytettävissä on joitakin arvioita. Kansanrunoutentutkija Kristi Salven arvion mukaan esimerkiksi Gustav Johannsonin ja Mihkel Ostrovin vuonna 1888 Virossa muistiinmerkitsemät runot eivät poikkeaisis sisällöllisesti alueen muusta runoaineistosta (Salve, tiedonanto 19.1.2017). Paul Ariste on puolestaan esittänyt arvioitaan runojen kielimuodosta: hänen mukaansa laulajina toimineiden Indus-suvun romanien runoissaan käyttämä kieli oli muusta runokielestä poikkeavaa erityisesti omintakeisen arkaaisuutensa vuoksi. Runokieli poikkesi keruualueen runokielestä myös siten, että sanastossa oli suhteellisen runsaasti lainoja muilta vironkielen murrealueilta. (Ariste 2012 [1984]: 79–80.)

Perinteen alkuperäkysymykset ja romanien ”oman perinteen” ja ”pääväestöltä omaksutun perinteen” suhde ovat olleet romanitutkimuksen keskeistä problematiikkaa tavalla tai toisella yli sadan vuoden ajan. Perinteen omistajuuden kysymykset ja vastaukset niihin ovat kuitenkin muuttaneet muotoaan varsin paljon. Vuosisadan takaisesta romanien perinteeseen liittyvästä kansainvälisestä keskustelusta on luettavissa tutkijoiden ääni, jossa korostuvat esimerkiksi toiveet romaniperinteen intialaisten juurien löytämisestä sekä pelko pääväestön perinteen omaksumisesta ja sen ”pilaamisesta” (ks. esim. Pettan 1992: 134–135).

Nykyinen appropriaatio- ja omimiskeskustelu painottuu toisinpäin: tarkastelun ja kritiikin kohteena ovat pääväestön tavat omia ja käyttää hyväkseen vähemmistöjen perinnettä (keskustelusta ks. Haapoja 2017).

Arkiston työntekijöiden ja perinteenkerääjien vuosikymmenten takaisten käsitysten jäljille voidaan vielä kirjallisten lähteiden avulla päästä, mutta romanikertojen kohdalla ollaan monimutkaisempien kysymysten äärellä. Voi hyvin olla, että kysymys omistajuudesta näyttäytyisi varsin toisessa valossa, jos onnistuttaisiin pääsemään käsiksi romanien vuosikymmenten takaisin aikalaiskäsityksiin. Esimerkiksi Matti Simolan tallentamat, kalevalamittaa soveltavat romaniloitsut kertovat kulttuuristen rajojen suhteellisuudesta ja kenties myös tietoisesta leikittelestä perinteenlajeilla – asiasta, joka on usein ollut vähemmistöjen voimavara.

Romanitutkimuksessa perinneaineistojen tutkimuskäyttö on ollut viime aikoina vähäistä. Vuonna 1888 perustetun romaniperinteen tutkimusyhteisön The Gypsy Lore Societyn presidentti Elena Marushiakova onkin huomauttanut, että yhdistyksen nimenmuutospaineet eivät ole nykyisin seurausta pelkästään ”gypsy”-termin käytöstä, vaan myös siitä, että yhdistyksen nimessä esiintyy termi ”lore”, ”perimätieto” (Marushiakova, tiedonanto 24.3.2017). Ongelmallisenä pidetystä ”gypsylogiasta”, kontekstualisoimattomasta romanitutkimuksesta, ollaan vähitellen pääsemässä eroon. Toivoa sopii, että myös vanhoihin perinneaineistoihin löydetään uusia kontekstualisoivia lukutapoja ja näkökulmia. Tätä tavoitellen olemme tässä artikkelissa esittäneet otsikon eksplisiittisen kysymyksen ”Kenen perinnettä?” sekä romanikertojille että vuosisadan takaisille perinteen tallentajille ja arkiston kokoelmien portinvartijoille.

Lähdeluettelo

Aineisto

Arkistolähteet

Eesti Rahvaluule Arhiiv, Eesti Kirjandus Muuseum. (ERA)

ERA. Hurt, Jakob & Ostrov, Mihkel, Johannson, Gustav. I 112/125, 54/67. Laiuse khk., Laiuse v., Sootaga k. – Jüri Indus; Ann Indus, mustlased. 1887.

ERA. Sepp, Julie. H II 1 1, 945-6 (1-2). Simuna khk. – Mustlane. 1891.

ERA. EÜS I 399, 474, 477/9. Pillesson, Karl. Laiuse khk. – Jaanus Treilin. 1905.

Helsingin keskusvankilan arkisto, Kansallisarkisto.

Vankien nimiluettelot Bb:43 Vankien nimiluettelo (1908–1908). Helsingin keskusvankilan arkisto I. KA.

Kungliga Biblioteket (Tukholma)

Arthur Thesleffs papper, L11:4:1–13. Aineistot ovat saatavilla digitaalisena

Kansalliskirjaston Fenno-Ugrica/Zingarica -kokoelmassa: <http://fennougrica.kansalliskirjasto.fi/handle/10024/85841> (luettu 22.2.2017).

Museovirasto

H. A. Reinholmin kokoelma, kotelo 87 "Suomen mustalaiset", Museovirasto. Aineistot ovat saatavilla digitaalisena Kansalliskirjaston Fenno-Ugrica/Zingarica -kokoelmassa: <http://fennougrica.kansalliskirjasto.fi/handle/10024/85841> (luettu 22.2.2017).

Senaatin talousosaston arkisto, Kansallisarkisto.

KD 561/51 1863.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. (SKS KIA. = kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmat, SKS KRA. = perinteen ja nykykulttuurin kokoelmat)

SKS KRA. Harju, Otto. KKK 70. 1935.

SKS KRA. Heino, Arvo. 1935.

SKS KRA. Hyvärinen, Juho. 1937.

SKS KRA. Hyvärinen, Juho. 1938, sidos 5.

SKS KRA. Hyvärinen, Juho. 1938, sidos 7.

SKS KRA. Johansson, B. VK 28. 1896.

SKS KRA. Kela, Janne. KKK 14. 1935.

SKS KRA. Lilius, Lilli. 1888.

SKS KRA. Paavolainen, Oma Martti. 1956.

SKS KRA. Partanen, Jorma. 1936.

SKS KRA. Partanen, Jorma. 1938–1939.

SKS KRA. Saarijärven Yhteiskoulu. 1932.

SKS KRA. Salokannel, Akseli. 1910–1913.

SKS KRA. Simola, Matti. 1957.

SKS KRA. Simola, Matti. 1958.

SKS KRA. Simola, Matti. 1959.

SKS KRA. Simola, Matti. 1964.

SKS KRA. Simola, Matti. KT 483.1970.

SKS KRA. Teräsvuori, Konrad. 1910.

SKS KRA. Teräsvuori, Konrad. 1910–1911.

SKS KRA. Tuovinen, Aarne. VK 22. 1920.

SKS KRA. Valve, Antti. 1910

SKS KRA. Valve, Antti. 1911.

SKVR-tietokanta. Suomen Kansan Vanhat Runot. Osat II, IX3, X2, XI, XII2, VIII, XIV. Helsinki:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Käytettävissä osoitteessa <http://skvr.fi/>

SKS:n arkiston sähköinen julkaisemattoman SKVR-aineiston korpus.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset, 1883.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset, 1910.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset, 1911.

Taikahakemisto 2. Vuoteen 1915. E. Teräskiven yleisluetteloon perustuen laatinut

V. J. Mansikka ja Eeva Aarne.

Tilastoarkisto, Tilastokeskus.

TK, Tilastoarkisto, K 9, 1895 Tutkimus mustalaisista.

Sanomalehdet

Laatokka 27.11.1895. "Sortavalasta ja lähiseudulta. Hympylän rosvot".

Otava 16.4.1907. "Paikkakunnan uutisia. Mustalainen murhattu".

Otava 28.5.1907. "Oikeus ja poliisiasioita. Murhasta tuomittuja".

Otava 20.8.1907. "Oikeus- ja poliisiasioita. Kumottu kihlakunnanoikeuden päätös".

Tutkimuskirjallisuus

- Ahlqvist, August (1887) *Kalevalan karjalaisuus. Kalevalasta itsestään ja muualta todistettu*. Helsinki: Edlund.
- Ariste, Paul (1932) "Nichtestnische Sammlungen des Estnischen Volkskundlichen Archivs".
Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1930. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, 122–134.
- Ariste, Paul (1940) *Laiuse mustalased*. Acta Universitas Tartuensis/Dorpatensis B 50, 1–26. Tartu: Tartu Ülikool.
- Ariste, Paul (1959) "Mustlastest". *Eesti loodus* 1/1959, 77–78.
- Ariste, Paul (2012 [1984]) "Laiuse mustlaste meenatuset". *Mustlaste raamat*. Toim. Urmas Sutrop. Tallinn: Eesi Keele Sihtasutus, 77–80.
- Blomster, Risto (2012) "Romanimusiikki rajojen vetäjänä ja yhteyksien luojana". *Suomen romanien historia*. Toim. Panu Pulma. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 290–374.
- Blomster, Risto & Mikkola, Kati (2014) "The Inclusion and Exclusion of Roma in the Category of Finnish Folklore – The Collections of the Finnish Literature Society from the 1800s to the 2000s". *Journal of Finnish Studies* Vol. 18, no. 1. 2014, 11–45.
- Blomster, Risto (tulossa) "Aleksis Kiven 'mustalaiset' eivät laula". *Ihmisyhdän*. Aleksis Kiven Seuran albumi. Toim. Reeta Holopainen, Sakari Katajamäki ja Ossi Kokko.
- Borenus, Akseli (1873) "Missä Kalevala on syntynyt". *Suomen Kuvalehti* 23/1873, 271–274.
- Brown, Richard Harvey & Davis-Brown, Beth (1998) "The Making of Memory: The Politics of Archives, Libraries and Museums in the Construction of National Consciousness". *History of the Human Sciences* 11(4), 17–32.
- Crowe, David M. (1995) *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. New York: St. Martin's.
- Eesti Regilaulude Andmebaas*. <http://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas> (luettu 10.8.2017).
- F. A. H. (1912) "Hammastaudin kansanomaisia parannuskeinoja Suomessa". *Kotiseutu* 15.7.1912, 114–115.
- Gilsenbach, Reimar (1994) *Russlands Zigeuner: Ihre Gegenwart und Geschichte*. Berlin: BasicDruck.
- Haapoja, Heidi (2017) "Omimista, lainaamista, hyväksikäyttöä, ylikulttuurista tulkintaa? Kulttuurisen appropriaaation käsite, suomalainen kansanmusiikki ja kalevalamittainen runolaulu." *Musiikin suunta* 1/2017. <http://musiikinsuunta.fi/2017/01/omimista-lainamista-hyvakskayttoa/> (luettu 10.8.2017).
- Haavio, Martti (1933) "Suomalainen muinaisrunous". *Suomen kulttuurihistoria I. Heimoyhteiskunnan ja katolisen kulttuurin aika*. Toim. Gunnar Suolahti, Esko Aaltonen, Pentti Renvall, Lauri Kuusanmäki, Heikki Waris & Eino Jutikkala. Jyväskylä, Helsinki: K. J. Gummerus, 280–354.

- Haavio, Martti (1943) *Viimeiset runonlaulajat*. Porvoo, Helsinki, Juva: wsoy.
- HisKi-tietokanta. Historiakirjat. Suomen sukututkimusseura <http://hiski.genealogia.fi/historia/> (luettu 21.2.2017).
- Issakainen, Tenka (2012) *Tavallista taikua. Tulkinta suomalaisten taikojen merkityksistä Mikko Koljosen osaamisen valossa*. Turun yliopiston julkaisu, osa 347. Turku: Turun yliopisto.
- Järvinen, Irma-Riitta (2005) "Varhaiset naiset kentällä". *Tahdon sanoa. Kirjoituksia kielen ja perinteen voimasta*. Toim. Sirpa Huttunen & Pirkko Nuolijärvi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 80–97.
- Karjala-tietokanta. Henkilötietoja Kansallisarkiston Mikkelin toimipaikassa säilytettävien luovutetun alueen seurakuntien vuosien 1700–1949 kirkonkirjoista. <https://katiha.mamk.fi/Karjalatk/> (luettu 21.2.2017).
- Kilpeläinen, A. S. & Hintikka, A. L. (1954) *Pielisjärven historia 1*. Kuopio: Pielisjärven seurakunta/Pielisjärven kunta/Lieksan kauppala/Pielisjärven manttaalikunta.
- Knuuttila, Seppo (1992) *Kansanhuumorin mieli: kaskut maailmankuvan aineksena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Knuuttila, Seppo (1994) *Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Komiteamietintö (1900) Komiteamietintö Keisarilliselle Majesteetille, maamme mustalaiskysymyksen tutkimista varten asetettu komitea alamaissimmasti. 3/1900. Helsinki.
- Kotiseutu* (1910) Käärme-perinteen kysely, 201.
- Krohn, Julius (1885) *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet 1. Kalevala (1883–1885)*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Krohn, Julius (1888) *Kantelettaren tutkimuksia I*. Toim. Kaarle Krohn. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laaksonen, Pekka (2006) "Arthur Thesleff, 'Mustalaisparoni'". *Suomen romanien musiikki*. Toim. Kai Åberg & Risto Blomster. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 234–248.
- Laaksonen, Pekka (2010) "Thesleff, Arthur (1871–1920) romanitutkija, kasvitieteilijä" *Kansallisbiografia* <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4731/> (luettu 28.2.2017).
- Lahti-Mononen, Marja (1968) "Otto Harju, saarijärveläinen kansanperinteenkerääjä". Esitelmä prof. Asko Vilkenen johtamassa etnologian pro-seminaarissa 7.5.1968, julkaisematon opinnäytetyö. Helsingin yliopisto.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (2005) *Tuntematon sotilas Turkin sodassa. Sotamies S. A. Wallinin elämänvaiheet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1041. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Leino-Kaukiainen, Pirkko (2011) "Vahtimestarin poikien opintie". *Valistus ja koulunpenkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia 2*. Toim. Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1266. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 382–386.
- Marushiakova, Elena. Suullinen tiedonanto 24.3.2017.
- Mikkola, Kati (2013) "Kansanrunouden kokoelmat. Kerääjinä kuuliaisista avustajista ja visionäärejä." *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Toim. Lea Laitinen & Kati Mikkola. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 337–378.
- Mustonen, O. A. F. (1894) *Taikanuotta eli Opas Taikojen Kerääjille*. Toinen, lavennettu painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mustonen, O. A. F. (1911) *Taikanuotta eli Opas Taikojen Kerääjille*. Kolmas, lisäilty painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Numminen, Jaakko (2002) "Heporauta, Frans Akseli (1879–1946) opettaja, rehtori, kansanrunouden tutkija". *Kansallisbiografia* <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8572/> (luettu 28.2.2016).
- Näyhö, Kristiina (2008) "Naiset perinteenkerääjinä 1800-luvun Suomessa". Pro gradu -tutkielma, julkaisematon opinnäytetyö. Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, folkloristiikka.
- Olsson, Pia & Stark, Eija (2014) "Making Cultural Heritage in Finland: The Production of and Challenge to Tradition". *Journal of Finnish Studies*, Vol. 18, No. 1, 2014, 3–10.
- Paulaharju, Marjut (2015) *Länsi-Suomen kansanrunous – uskomusten, runojen ja tarinoiden jäljillä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Ulla-Maija (2014) "Arkistojen hiljaisuudet". *Elävä kulttuuriperintö. Hankkeen loppuraportti*. http://www.cupore.fi/images/tiedostot/elavaaineetonkulttuuriperinto_loppuraportti.pdf (luettu 11.8.2017). Toim. Anna Kanerva & Ritva Mitchell. Helsinki: Museovirasto,
- Pettan, Svanibor (1992) *Gypsy music in Kosovo: Interaction and creativity*. Washington: University of Maryland.
- Pukero, Päivi (2009) *Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun: irtolaisuuden ja huono-osaisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Rantasalo, A. V. (1933) *Karjataikoja 2. Suomen Kansan Muinaisia Taikoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 76. osa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rausmaa, Pirkko-Liisa (2000) "Lilius, Lilli (1861–1945) kansanperinteen kerääjä". *Kansallisbiografia* <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4472/> (luettu 8.2.2017).

- Rekola, Tuula (2012) "Romanien varhaisvaiheet Suomessa: 1500-luvulta 1800-luvun puoliväliin." *Suomen romanien historia*. Toim. Panu Pulma. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 18–83.
- Salve, Kristi (2000) "Non-Estonian Folklore in the Estonian Folklore Archives". *Journal of the Baltic Institute of Folklore*, vol. 3, 7–23.
- Salve, Kristi. Sähköpostitiedonanto 19.1.2017.
- Sihvo, Hannes (1989) "Paikallisperinnettä ja turismifolklorea Pohjois-Karjalassa". *Runon ja rajan teillä*. Toim. Seppo Knuutila & Pekka Laaksonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 258–267.
- SKVR-tietokanta: Suomen Kansan Vanhat Runot <http://skvr.fi/skvr-teos> (luettu 21.2.2017).
- SKVR tietokanta: Julkaisematon kalevalamittainen runoaineisto Kansanrunousarkistossa <http://skvr.fi/julkaisematon> (luettu 21.2.2017).
- Stark, Eija (2016) "The politics of folklore, the policy of collecting it: Majority folklore on the Roma in early 20th century Finland". *EthnoAntropoZoom* No. 15. 2016, 150–175.
- Stark, Laura (1994) "'Minä olen suuri susi, kaikki muut lampahaita'. Sudet ja karhut yhteiskunnan ulkopuolisten ihmisten symboleina". *Metsä ja metsänviljaa*. Kalevalaseuran vuosikirja 73. Toim. Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 103–110.
- Svanberg, Ingvar (1985) "Arthur Thesleffs efterlamnade zigenarmaterial på Kungl. biblioteket". *Svenska Landsmal och Svenskt Folkliv 1984*. Toim. Erik Olof Bergfors. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 118–123.
- Tamm, Kadri. Sähköpostitiedonanto 15.9.2016.
- Tervonen, Miika (2010) 'Gypsies', 'travellers' and 'peasants'. *A Study on ethnic boundary drawing in Finland and Sweden, c. 1860–1925*. Florence: European University Institute, Department of history and civilization.
- Tervonen, Miika (2012) "Kiertolaisia, silmätikkuja ja rajojen ylittäjiä. 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan". *Suomen romanien historia*. Toim. Panu Pulma. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 84–142.
- Teräsvuori, Konrad (1912) "Käärme-oluen tarjonta". Julkaisematon opinnäytetyö, Keisarillinen Suomen Aleksanterin-yliopisto, Kansanrunoustieteen laitos.
- Thorpe, Kirsten (2017) "Aboriginal Community Archives. A Case Study in Ethical Community Research". *Research in the Archival Multiverse*. Toim. Anne J. Gilliland, Sue McKemmish & Andrew J. Lau. Clayton, Victoria: Monash University Publishing, 900–934.

- Tureby, Malin Thor & Johansson, Jesper (2016) "Narratives from multi-cultural Sweden: positioning and identification in immigrant collections at the archive of the Nordic Museum 1970–2015". *Oral History* vol. 44, No. 2, 2016, 81–90.
- Valve, Antti (1910) "Suomalaisia salaoppeja". *Kotiseutu* 1910, 189–191.
- Valve, Antti (1911) *Hammastaudin loitsut ja taitat*. Julkaisematon opinnäytetyö, Keisarillinen Suomen Aleksanterin-yliopisto, Kansanrunoustieteen laitos.
- Valve, Antti (1912) *Hammastaudin kansanomaisia parannustapoja Suomessa*. Suomen Hammaslääkäri-Seuran Toimituksia. Toim IX. 1912.
- Viljanen, Anna Maria (2012) "Romanikulttuurin muuttuvat muodot ja pysyvät rakenteet." *Suomen romanien historia*. Toim. Panu Pulma. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 375–418.
- White, Kelvin L. (2017) "Race and Culture. An Ethnic Studies Approach to Archival and Recordkeeping Research in the United States". *Research in the Archival Multiverse*. Toim. Anne J. Gilliland, Sue McKemmish & Andrew J. Lau. Clayton, Victoria: Monash University Publishing, 352–381.